

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Кафедра економіки підприємства

ЕКОНОМІКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кам'янець-Подільський – 2022

УДК 330.3

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради природничо-економічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол № 6, від 20 червня 2022 р.

Укладач: І.В. Ящишина, доктор економічних наук, професор

Е46 Економіка сталого розвитку: навчально-методичний посібник для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 051 Економіка / укл. І.В.Ящишина. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І.Огієнка, 2022. 86 с.

Рецензенти:

Матвейчук Л.О. – доктор наук з державного управління, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Свідер О.П. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Навчально-методичний посібник містить навчальну програму навчальної дисципліни «Економіка сталого розвитку», тематику практичних занять, питання для самостійної роботи, контрольні завдання для перевірки знань, опорний конспект лекцій, перелік літератури. Рекомендований для студентів денної та заочної форм навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 051 Економіка (галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки)

УДК 330.3

© К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЦИПЛІНИ	6
Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	7
Тема 2: КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇЇ СКЛАДНИКИ	14
Тема 3: ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК	23
Тема 4: МОНІТОРИНГ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА МАКРОРІВНІ	31
Тема 5: ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	40
Тема 6: ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІКРОРІВНЯ	51
Тема 7. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ТА МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ	58
Тема 8. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	65
Тема 9: ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА	73
Тема 10: РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	79
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	86

ВСТУП

Проблема забезпечення сталого розвитку є актуальною вже багато років на мікро, макро та глобальному рівнях. А в сучасних умовах ринку забезпечення сталого розвитку є одним із основних пріоритетів, що передбачає ефективність бізнес-діяльності. Саме сталість діяльності надає ряд переваг бізнесу, таких як підвищення рівня організаційного управління та соціальної відповідальності, нові ринкові можливості та зростання інвестиційної привабливості, інноваційність у виробничих та управлінських процесах, мінімізація ризиків та скорочення витрат, а також створення сприятливих умов для розвитку майбутніх поколінь за рахунок раціонального розподілу і використання ресурсів. Тому сучасний фахівець економічного профілю має навчитись визначати економічні, соціальні, екологічні проблеми стосовно діяльності соціально-економічних систем різного рівня, проводити необхідні аналітичні розрахунки та формувати пропозиції щодо вирішення виявлених проблем.

Навчальна дисципліна «Економіка сталого розвитку» відносить до нормативних дисциплін фахової підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Мета навчальної дисципліни «Економіка сталого розвитку»: створення у здобувачів вищої освіти сучасної системи теоретичних знань щодо формування та суті концепції сталого розвитку та практичних вмінь відносно управління, планування, організації та моніторингу реалізації концепції сталого розвитку в соціально-економічних системах різного рівня.

Передумовами для вивчення дисципліни є отримані знання та вміння при вивченні навчальних дисциплін «Економічна теорія: Макроекономіка», «Економіка підприємства», «Основи менеджменту», «Регіональна економіка», «Економічна політика».

В результаті вивчення запропонованої навчальної дисципліни студенти повинні набути таких компетентностей:

Загальні компетентності:

ЗК 07 – здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Фахові компетентності:

СК 01 – здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для обґрунтування стратегії розвитку економічних суб'єктів та пов'язаних з цим управлінських рішень;

СК 05 – здатність визначати ключові тренди соціально-економічного та людського розвитку.

СК 09 – здатність застосовувати науковий підхід до формування та виконання ефективних проєктів у соціально-економічній сфері;

СК 10 – здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем.

Очікувані результати навчання. Програмні результати навчання:

ПРН 02 – розробляти, обґрунтовувати і приймати ефективні рішення з питань розвитку;

ПРН 04 – розробляти соціально-економічні проекти та систему комплексних дій щодо їх реалізації з урахуванням їх цілей, очікуваних соціально-економічних наслідків, ризиків, законодавчих, ресурсних та інших обмежень;

ПРН 10 – застосовувати сучасні інформаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення у соціально-економічних дослідженнях та в управлінні соціально-економічними системами;

ПРН 11 – визначати та критично оцінювати стан та тенденції соціально-економічного розвитку, формувати та аналізувати моделі економічних систем та процесів;

ПРН 14 – розробляти сценарії і стратегії розвитку соціально-економічних систем.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 4	<i>Галузі знань:</i> 05 Соціальні та поведінкові науки;	нормативна
Модулів – 1	<i>Спеціальність:</i> 051 Економіка (освітня програма Економіка підприємства)	Рік підготовки: 1-й
Змістових модулів – 1		Семестр 1-й
Загальна кількість годин – 120		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 6	Освітній рівень: <i>магістр</i>	Лекції 24 год.
		Практичні 24 год.
		Самостійна робота 72 год.
		Модульні контрольні роботи 1
		Вид контролю: екзамен

Структура дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	разом	у тому числі		
		лекції	практичні заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1.				
Тема 1. Теоретичні обґрунтування проблематики сталого розвитку	10	2	2	6
Тема 2. Концепція сталого розвитку	12	2	2	8
Тема 3. Економічне зростання і сталий розвиток	12	3	2	7
Тема 4. Моніторинг переходу до сталого розвитку на макrorівні	12	3	4	7
Тема 5. Економіка сталого розвитку регіону	14	2	2	8
Тема 6. Економічні аспекти сталого розвитку мікрорівня	12	2	2	8
Тема 7. Соціальна відповідальність бізнесу та мотивація персоналу	12	3	4	6
Тема 8. Інформаційне забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем	12	3	2	8
Тема 9. Зелена економіка	12	2	2	8
Тема 10. Реалізація концепції сталого розвитку в Україні	12	2	2	6
Усього по дисципліні	120	24	24	72

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ ТА САМОСТІЙНА РОБОТА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1: *Економіка сталого розвитку.*

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Питання для обговорення

1. Які глобальні проблеми сучасності не можуть бути вирішені однією країною? Обґрунтуйте на конкретних прикладах.
2. Охарактеризуйте складники сталого розвитку. Які складники можна було б додати до концепції сталості розвитку?
3. Теорії сталого розвитку систематизуйте в таблицю:

Таблиця 1

№	Назва теорії	Представник и	Суть

Питання для самостійної роботи

1. Теорія ноосфери В. Вернадського.
2. Теорії добробуту у сталому розвитку.

Теми рефератів

1. В.Вернадський – гуманіст та теоретик.
2. Глобалізація як передумова формування концепції сталого розвитку.

Опорний конспект

1. Передумови сталого розвитку.
2. Сутність сталого розвитку.
3. Теорії сталого розвитку.

1

Взаємодія суспільства і природи супроводжується постійною інтенсифікацією, залученням все більшого обсягу речовини, енергії та інформації до такої взаємодії, а також змінами напряму взаємодії від визначального впливу природи на ранніх етапах антропогенезу до сильного впливу людини в останні роки. Є різні підходи щодо періодизації процесу взаємодії людини і природи.

Так, за ступенем залучення речовини, енергії та інформації до природокористування, виділяється чотири етапи антропогенезу:

1. Здійснення людиною виробничого процесу шляхом використання власної енергії та природної речовини.

2. Розширення і вдосконалення виробничого процесу шляхом перетворення енергії та вдосконалення засобів виробництва.
3. Залучення до виробничого процесу інформації та початок науково-технічної революції.
4. Зняття всіх обмежень щодо взаємодії людини і навколишнього природного середовища, що супроводжується запровадженням тучного регулювання біологічних процесів.

Найбільш тривалим був перший етап (90% всієї історії людства), а найбільш коротким – третій. Зараз відбувається пошук розумного керування людиною природними процесами. Важливо при цьому знайти баланс між інтенсивним природокористуванням, що забезпечує задоволення основних потреб суспільства, та збереженням природи як середовища проживання людини.

Проблема сталого розвитку – одна з найбільш актуальних у сучасному світі. Нею опікуються світові лідери, їй присвячені сотні урядових і міжурядових програм, вона вже багато років стоїть у порядку денному а й впливовіших міжнародних організацій. Важлива особливість проблеми сталого розвитку – її гострота не спадає з часом, а навпаки – зростає. Це свідчить, що заходи, які вживаються світовою спільнотою для її розв'язання, не є досить ефективними, а ресурси, що виділяються для цього – недостатні.

До основних *передумов* проблематики сталого розвитку відносимо:

1) *Індустріальна модель розвитку*. Людство підійшло до розуміння його ідей значно пізніше, у другій половині ХХ століття, коли реальна дійсність, практика виробництва, розподілу і споживання виявили небезпеку і згубність подальшого слідування засадам індустриальної моделі економічного, та й не лише економічного, а усього суспільного розвитку. Для цієї моделі було характерним насильницьке, завойовницьке ставлення до природи, ілюзія невичерпності дешевих природних ресурсів, ставка на масштабність, а не ефективність виробництва. Потреби людей розвивалися, зростали кількісно і якісно, споживання збільшувалося за рахунок екстенсивного зростання, без врахування необхідності підтримки стабільного існування екосистем та обмеженості ресурсів (перш за все сировини та енергоносіїв) у глобальному масштабі.

2) *Залежність малорозвинених країн від розвинених*. Такий розвиток був пов'язаний з політикою індустриально розвинених країн, які забезпечували добробут і високі життєві стандарти переважної більшості населення значною мірою за рахунок країн, які, позбавляючись колоніальної залежності, лише визначали шляхи політичного та економічного розвитку.

3) *Обмеженість ресурсів*. Проблема полягає ще й у тому, що неможливо підняти рівень споживання бідних країн до рівня споживання заможних і розвинених країн, повторюючи шлях останніх – не вистачить ресурсів Землі.

4) *Гонка озброєння*. Ще один негативний чинник, що вплинув на світовий розвиток у ХХ столітті – розколотість світу на ворожі блоки: радянський та західний. Усі без винятку країни світу знаходилися у полі протистояння, силові лінії якого виходили з двох полюсів, двох наймогутніших держав – США та СРСР. Блокове протистояння з його незмінними атрибутами – гонкою озброєнь, глобальним військово-політичним та ідеологічним суперництвом –

деформувало світовий розвиток. Надзвичайно великі кошти йшли на розробку усе нових і нових систем зброї масового знищення людей. За межі здорового глузду вийшли кількісні показники накопиченої зброї, особливо ракетно-ядерної.

Наприкінці двадцятого століття людство опинилося у надзвичайно важкій ситуації: стало очевидним, що парадигма суспільного розвитку, в основі якої було споживацьке, безвідповідальне ставлення до природи і ресурсів як чогось даного назавжди і невичерпного – ця парадигма себе вичерпала. Стало зрозумілим, що життєдіяльність людини, людства входить у протиріччя із фундаментальними засадами існування біосфери як цілості і породжує нові й нові глобальні проблеми, що ставлять під сумнів подальше існування людини, її виживання як виду.

5) *Глобалізація*. Цим терміном позначають об'єктивний процес усе більш тісного зближення, взаємодії, взаємозалежності різних країн і народів світу, перш за все, у економічній сфері, але також у сферах інформації, культури, технологій, управління. Глобалізація пов'язана із наявністю у світовій матеріальній культурі таких нових продуктів масового вжитку, послуг, технологій, які мають глобальний попит.

По-перше, розширення ринків для окремих видів товарів та послуг.

По-друге, глобалізація реально відкриває нові можливості для мільярдів людей в усьому світі. Зростання світової торгівлі, інтернаціоналізація та мобільність виробництва, збільшення іноземних інвестицій, поширення новітніх технологій, розвиток надшвидкого транспорту, Інтернету, засобів масової інформації – усе це сприяє економічному і людському розвитку, зближенню культур, співпраці в освіті, науці, створенню нових сучасних робочих місць.

По-третє, глобалізація є «витвором», перш за все, великого капіталу, логіка руху якого виходить з максимізації прибутку корпорацій. Це веде до концентрації величезних багатств і влади у невеликих груп людей, корпорацій, держав. Більшість громадян віддаляється від демократичного використання їхніх прав, можливостей, спільних ресурсів.

б) *Глобальні проблеми сучасності* – це сукупність соціоприродних проблем, від вирішення яких залежить соціальний прогрес людства та збереження цивілізації. Це проблеми, які 1)стосуються не тільки окремих людей, а й всього людства; 2)не можуть бути вирішені окремими країнами, а потребують цілеспрямованих та організованих зусиль всього світового співтовариства; 3)тісно пов'язані одна з одною, охоплюють всі сторони життя людей, тому вимагають комплексного вирішення.

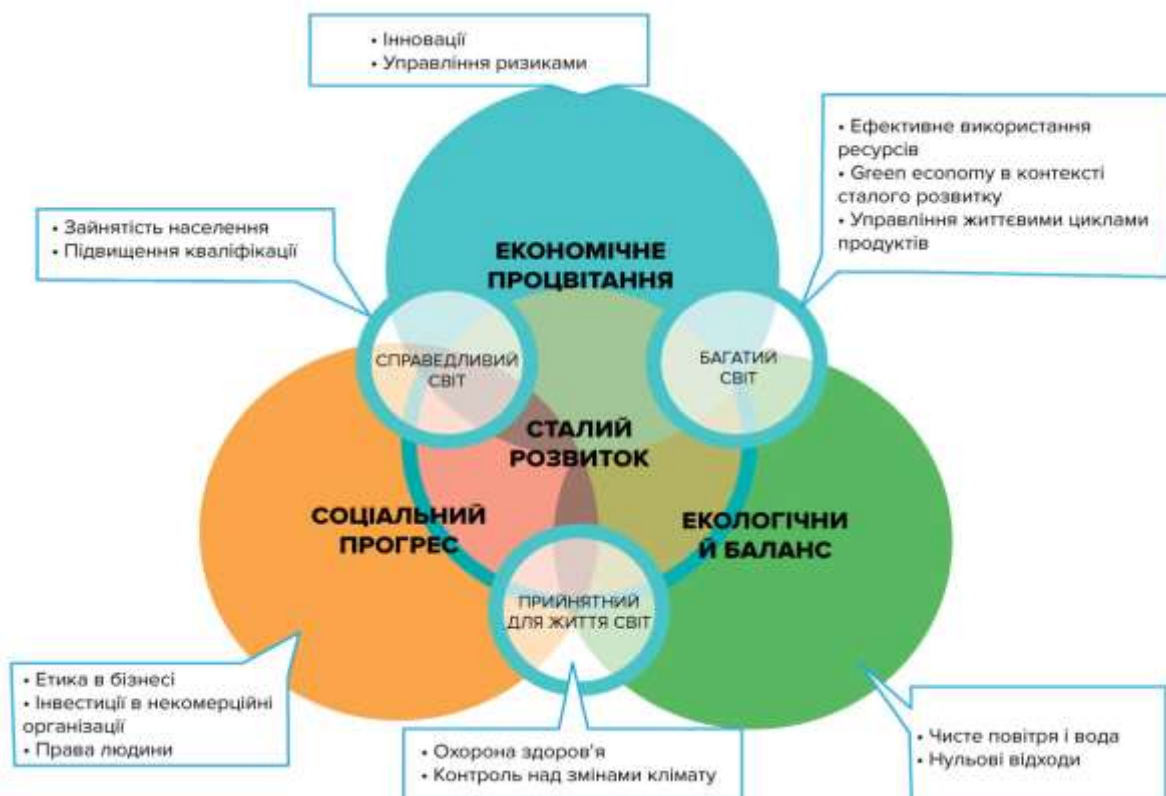
2

Термін “сталий розвиток” є офіційним українським відповідником англійського терміну “sustainable development”, дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути “життєздатний” або “тривкий розвиток”, а розширене його тлумачення – самопідтримуваний розвиток.

Сталий розвиток (Sustainable Development) – це розвиток, який уможливує задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для спроможності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Сталий розвиток – форма взаємодії суспільства і природи, при якій забезпечується виживання людства та збереження навколишнього середовища, нинішні покоління забезпечують свої життєві потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості також задовольняти власні потреби.

Сталий розвиток – це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний.

Основою сталого розвитку є економічні та екологічні інтереси суспільства. Порушення рівноваги між ними впливає на погіршення якості життя (соціальну складову).

Сталий розвиток передбачає вирівнювання рівня якості життя населення різних країн та його подальше зростання. Бідним країнам треба наздоганяти багатих. Але поліпшення якості життя повинно спиратися на нові досягнення науки. Сучасні умови вимагають від всіх скорочувати споживання ресурсів, переходити на інші види матеріалів та джерел енергії, впроваджувати прогресивні ресурсоефективні безвідходні технології, зменшуючи навантаження на довкілля та здоров'я людини.

В 1857р. представник класичної політекономії Джон Стюарт Мілль запропонував концепцію «стабільної економіки», під якою він мав на увазі стан коли ає місце нульове зростання населення і запасів фізичного капіталу і при цьому відбувається постійне технологічне і етичне оновлення. Тобто якісне поліпшення життя відбувається без кількісного зростання. Ця концепція відноситься до розвитку «багатих» економік.

В 30-х рр. ХХ ст. А.Пігу (неокласик) виділив такі економічні функції навколишнього природного середовища: 1) суспільне споживання; 2) розміщення відходів; 3) територіальна база для господарської діяльності економічних суб'єктів; 4) запас сировини. Кожна з цих функцій, враховуючи обмеженість (вичерпність, граничність) факторів виробництва, зменшує потенціал економічного зростання внаслідок кількісного і якісного виснаження. «Неокласична теорія» екологічного регулювання А.Пігу доводить ефективність такого господарського механізму природокористування, який дозволив би трансформувати так звані зовнішні (екстернальні) витрати на компенсацію екологічних збитків у внутрішні (інтернальні) витрати по їх запобіганню, які мають включатись у собівартість та ціну продукції. За таких умов на зміну стереотипу екстреного реагування на кризи навколишнього середовища має прийти стратегія превентивного управління ризиком.

Концепція ноосфери академіка В.І.Вернадського. Всесвітньо відомий вчений атрибутом ноосфери вважав високий рівень розвитку науково-технічної думки, який дозволяв розумно регламентувати відносини суспільства і біосфери. І хоча дана концепція не містить у прямій формі згадки про включення інтересів майбутніх поколінь у процес прийняття сучасних рішень, турбота про збереження природного середовища для щасливого життя наступних поколінь простежується в його концепції ресурсно-екологічних циклів. На думку В.І.Вернадського однією з основних властивостей природних ресурсів є те, що чим більше оборотів здійснить одиниця маси кожного з них, втілюючись у кожному новому циклі в більш досконалі субстанції, тим більшу користь, більшу масу споживчої вартості даватиме людству ця ресурсна одиниця. Кульмінацією концепції ноосфери В.І.Вернадського, яка має особливе значення у методології сталого розвитку, є вимога до людини, суспільства адаптуватись до об'єктивних законів біосфери, забезпечити її рівновагу. Перехід від ресурсної до біосферної концепції розвитку складає суть сталого, самовідтворювального, підтримуваного розвитку, здатного забезпечити коеволюцію суспільства і природи.

Теорія самопідтримуваного зростання У.Ростоу (60 рр. ХХ ст. інституціоналізм) базується на стимулюванні розвитку техніко-економічних елементів господарської системи: рівня розвитку техніки, галузевої структури господарства, частки виробничого накопичення у національному доході, структури споживання тощо. Ці імпульси здатні ущільнити в часі перехід від промислової стадії розвитку через стадії «зрілості» і масового виробництва до інформаційної. Інвестиції як каталізатор розвитку трактуються у теоріях Р.Харрода-Е.Домара і Дж.Кейнса.

У теоріях циклів кон'юнктури М.Д.Кондратьєва та Й.Шумпетера науково-технічний прогрес та технологічні новації розглядаються не як

зовнішній, а органічно вмонтований в механізм великих циклів елемент. Як показав Р.Нурєєв, такий механізм здатний спричинити зміну траєкторії кругообігу і змістити стан рівноваги. Зміни в кругообігу і зміщення центру рівноваги під впливом нових комбінацій ресурсів і факторів виробництва зумовлюють в економіці ланцюгову реакцію, продуктами якої є нові технології, нова організація виробництва, нові ринки збуту.

Суттєвий доробок у теорію сталого розвитку Р.Коуз, інституціоналіст, запропонував (1960р.) теорію зовнішніх ефектів, під якими розуміються екологічні проблеми, що обумовлює необхідність прагматичного еколого-політичного підходу до процесів прийняття рішень з питань використання ресурсів природи. Такий підхід полягає в тому, що кожен суб'єкт, який використовує обмежені ресурси, повинен сам відповідати за створені ним для інших обмеження – ресурсні і екологічні. Йдеться про фінансові, фіскальні, цінові важелі екологічного регулювання.

А. Ендрес (інституціоналіст) пропонує систему прийняття рішень, засновану “на інтерналізації зовнішніх ефектів”, оскільки сили стихійного ринку не в змозі захистити суспільство від екологічних втрат. Така система має включати податки, збори і сертифікати, як стимул еколого-технічного прогресу. Важливу роль має відігравати державна політика, заснована на таких принципах природокористування: а) встановлення державних нормативів, виходячи з прийнятих стандартів на продукцію, стічні води, атмосферні викиди тощо; б) самоконтроль компаній або галузей за своїм виробництвом шляхом моніторингу; в) регулювання ринкової вартості ціни, товарів, послуг з допомогою державних структур. Поєднання економічних методів і самоконтролю здатне послабити господарський пресинг на природу.

В 70-ті рр. поняття «стійкість» використовувалось для опису економіки у рівновазі з екологічними системами підтримки. Група вчених Римського клубу під керівництвом Д.Медоуза в книзі «Межі зростання» (1972, доповідь Римському клубу) змодельовала наслідки існуючої моделі світової економічної системи. Вони розглянули п'ять основних змінних (світове населення, індустріалізація, забруднення довкілля, виробництво продовольства та виснаження ресурсів) і визначили, що за існуючих умов технології забезпечують тільки лінійне зростання, що призведе до накопичення негативних наслідків (особливо екологічних), економічного та соціального краху. Вченими було запропоновано як альтернативу «стійкий стан економіки». Така стратегія дістала назву “нульового зростання”. Рекомендації зводились переважно до обґрунтування необхідності призупинити технічний прогрес, зростання виробництва матеріальних благ і чисельності народонаселення. Зрозуміло, що такі пропозиції виявились утопічними, адже лише на основі технічного прогресу людство в змозі вирішити багато соціально-економічних проблем, сповільнити темпи руйнування екосистем.

Теорія Хікса-Ліндаля (Дж.Хікс, неокееціанець) щодо максимального сукупного доходу, який може бути вироблений за умови щонайменше збереження сукупного капіталу, за допомогою якого виробляється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів та використання екологічних – природо-, енерго- та матеріалозберігаючих

технологій, включаючи добування та переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію та ліквідацію відходів.

Проте виникли питання, який з видів капіталу треба зберігати – фізичний (створений), природний чи людський, в якій мірі різні види капіталу є взаємозамінними, як правильно вартісно оцінювати ці активи, особливо екологічні ресурси. У зв'язку із цим почали розрізняти слабку та сильну стійкість.

Слабка стійкість – це незменшення в часі загальної суми природного та створеного людиною капіталу за умови, що створений людиною капітал може виступати майже ідеальним заміником природного.

Сильна стійкість – це незменшення в часі як створеного людиною, так і природного капіталу, оскільки ці види капіталу взаємодоповнюють один одного.

Тема 2: КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇЇ СКЛАДНИКИ (4 год.)

Питання для обговорення

Заняття 1

1. На основі характеристики історичних процесів формування Концепції сталого розвитку, сформулюйте, чому ця ідея, Концепція пройшла такий довгий шлях створення.
2. В чому полягали засадничі функції ООН у запровадженні дії Концепції сталого розвитку і чому саме ООН взяла на себе цю функцію.

Заняття 2

3. Охарактеризуйте НОВИЙ Порядок денний у сфері сталого розвитку на період 2015 – 2030 р., прийнятий ООН 25.09.2015.
4. Прокоментуйте цілі сталого розвитку на період до 2030 р.
5. Сталий розвиток ЄС – потреба чи данина моді? Охарактеризуйте його суть.

Питання для самостійної роботи

1. Новий Порядок денний у сфері сталого розвитку на період 2015 – 2030 р., прийнятий ООН 25.09.2015.

Теми рефератів

1. Особливості Концепцій сталого розвитку окремих країн ЄС.
2. Роль Рамкових програм ЄС в реалізації Концепції сталого розвитку.

Опорний конспект

1. Історія формування концепції сталого розвитку .
2. Роль ООН у формуванні засад сталого розвитку .
3. Принципи забезпечення сталого розвитку.
4. Стратегія Сталого розвитку Європейського Союзу.

1

- 1972 – Стокгольмська конференція з навколишнього середовища;
- 1983 – створення Організацією Об'єднаних націй Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку;
- 1987 – доповідь комісії Брунтланда «Наше спільне майбутнє»;
- 1992 – успішне проведення Зустрічі на вищому рівні та Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), створена Комісія ООН зі сталого розвитку;
- 1994 – проведення глобального екологічного форуму «Міста і сталий розвиток» в Манчестері;
- 1996 – проведення глобального екологічного форуму «Habitat – II» (Навколишнє середовище) у Стамбулі;

- 1997 – підведення перших підсумків Ріо – 92;
- 1998 – форуми за підтримки ООН «Людина у великому місті XXI століття» Москва (Росія) та «Здорове середовище міста» Мадрид (Іспанія);
- 1999 – глобальний форум «Здорова планета» Лондон (В. Британія);
- 2000 – Саміт Тисячоліття ООН;
- 2002 – Всесвітня зустріч на вищому рівні зі сталого розвитку у Йоханнесбурзі, ухвалена Йоханнесбурзька декларація зі сталого розвитку;
- 2012 – Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», на якій були обговорені проблеми «зеленої» економіки, сталого розвитку та подолання бідності;
- 2015, 25 вересня – Саміт зі сталого розвитку в Нью-Йорку, на якому було схвалено Порядок денний в сфері розвитку на період після 2015 року.

2

Однією з найвпливовіших організацій, яка може координувати дії, спрямовані на вирішення глобальних проблем у масштабі світової спільноти, є Організація Об'єднаних Націй (ООН). Організація Об'єднаних Націй (ООН) — глобальна міжнародна організація, заснована 24 жовтня 1945 на конференції у Сан-Франциско на підставі Хартії Об'єднаних Націй. Декларованою метою діяльності організації є підтримання та зміцнення миру й міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу. В її склад входить 193 країни світу.

Діяльність ООН ґрунтується на загально визнаних принципах мирного співіснування. Забезпечують реалізацію цілей ООН в певних напрямках програми та фонди ООН, серед яких найбільш відомими є:

- Програма розвитку ООН (ПРООН);
- Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД);
- Програма ООН з довкілля (ЮНЕП);
- Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ);
- Фонд ООН для розвитку в інтересах жінок (ЮНІФЕМ) та ін..

Програма ООН з довкілля (ЮНЕП) – United Nations Environment Programme (ЮНЕП). В 1972 р. Конференція ООН з питань людського середовища в Стокгольмі проголосила, що кожна людина має право на здорове навколишнє середовище, а тому зобов'язана захищати та поліпшувати стан довкілля для майбутніх поколінь.

ЮНЕП дає оцінку стану навколишнього середовища; визначає проблеми, для вирішення яких потрібне міжнародне співробітництво; допомагає вирішувати проблеми, які країни не здатні здолати поодиночі; є форумом для досягнення консенсусу та укладення міжнародних угод; прагне активізувати участь бізнесу, промисловості, наукових кіл, суспільних груп та інших об'єднань у досягненні сталого розвитку; координує збирання та розповсюдження наукових даних та інформації на глобальному та регіональному рівні.

В 1972 р. в Стокгольмі була проведена одна з перших Конференцій ООН з довкілля, яка засвідчила включення урядів країн у вирішення екологічних проблем, які стали стримувати соціально-економічний розвиток.

У 80-ті рр. почали говорити про екорозвиток, розвиток без руйнування довкілля, необхідність стабільного розвитку екосистем. У 1980 р. була прийнята Всесвітня стратегія охорони природи (ВСОП), де вперше містилася згадка про сталий розвиток. Друга редакція ВСОП була названа «Турбота про планету Земля – Стратегія сталого життя» і була опублікована в жовтні 1991 р. В ній підкреслювалось, що розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій та різноманіття природних систем, від яких залежать біологічні види.

ООН започаткувала глобальний процес переосмислення суті та переоцінки результатів попереднього розвитку цивілізації, зорієнтованого на досягнення економічного зростання без огляду на можливі негативні для довкілля наслідки.

У червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбулася Конференція ООН з навколишнього середовища й розвитку. Ця конференція відома ще як саміт «Планета Земля», оскільки в ній брали участь керівники 178 країн світу, представники 1600 неурядових організацій.

Конференція констатувала, що людство переживає вирішальний момент своєї історії: протиріччя між характером розвитку цивілізації та природою досягли межі, і подальший рух по цьому шляху веде до глобальної катастрофи.

Сутність конфлікту в тому, що люди, оволодівши матеріало- та енергоємними технологіями, зруйнували рівновагу екосистеми біосфери. Людство для своїх потреб вилучило із земних надр та залучило в соціоекономічні процеси такі маси речовини, які біосфера не здатна переробити без порушення природної рівноваги (гомеостазу).

Згідно резолюції ГА ООН 1983 р. була створена Міжнародна комісія з довкілля та розвитку, яку очолила Г.Х.Брутланд, колишня прем'єр-міністр Норвегії. В 1987 р. комісія опублікувала доповідь Г.Х.Брутланд «Наше спільне майбутнє», яку було схвалено ГА ООН. В доповіді постало питання про необхідність пошуку нової моделі розвитку цивілізації, було сформульовано ідею сталого розвитку, як основу стратегії взаємодії природи і суспільства на засадах економічно, соціально та екологічно збалансованого розвитку.

В грудні 1989 р. ГА ООН прийняла резолюцію, яка закликала організувати проведення на рівні керівників держав та урядів спеціальної конференції, присвяченої розробці стратегії стійкого, екологічно прийняттого економічного розвитку цивілізації. Робота з підготовки конференції включала проведення першої сесії в 1990 р. в Найробі, другої та третьої – в 1991 р. в Женеві та четвертої – в березні 1992 р. в Нью-Йорку. У складі Підготовчого комітету діяли три робочі групи: перша розробляла питання захисту атмосфери, ресурсів суходолу та біологічного різноманіття, друга – проблеми океанів, морів, прибережних зон та ресурсів прісної води, третя – обговорювала правові, інституційні та організаційні аспекти. Найбільшим досягненням конференції було визнання того факту, що проблеми довкілля і проблеми розвитку не можуть більше розглядатися окремо.

Конференція звернула увагу на наявність та поширення глобальних проблем, які проявляються в країнах незалежно від рівня економіки – глобального потепління клімату, посилення тиску зростаючого населення на природу, наступу пустель, вичерпання озонового шару, кислотних дощів,

накопичення в землі токсичних важких металів та пестицидів, забруднення великих територій радіонуклідами тощо. Зважаючи на це, центральними питаннями розгляду стали системи виробництва і споживання в індустріальному світі; системи, які підтримують життя Землі; зростання населення; посилення нерівності між бідними та багатими країнами; економічна система, що не враховує екологічні витрати.

На Конференції було прийнято Декларацію Ріо «Про екологічний та економічний розвиток», у якій були визначені права й обов'язки держав світу у межах концепції сталого розвитку. Також її рішенням було затверджено Програму дій «Порядок денний на XXI століття» (Agenda 21). Цей програмний документ ставить для всіх країн світу мету на майбутнє – просування шляхом сталого розвитку суспільства, за якого задовольняються потреби сучасності без загрози майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.

В тому ж 1992 році було створено Комісію ООН зі сталого розвитку, яка існує дотепер. За підсумками роботи комісії були прийняті важливі рішення. Так, в 1996 р. Комісією були опубліковані індикатори сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку включає три складові: економічну, соціальну та екологічну.

Економічна складова базується на теорії максимізації сукупного доходу, який виробляється за умови збереження сукупного капіталу, що виробляє цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів, використання екологічних – природо-зберігаючих, енергозберігаючих та матеріало-зберігаючих технологій, а також відповідних форм капіталу – створеного людиною та природного.

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних та культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом є справедливий розподіл благ а також збереження культурного надбання та багатоманітності в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики сталого розвитку, яка є в культурах, що домінують. Сучасному суспільству треба створити більш ефективну систему прийняття рішень, що враховує історичний досвід та заохочує плюралізм (коли паралельно існує декілька незалежних позицій, точок зору, явищ, стилів поведінки, ідеологій, моделей тощо). Людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку, вона повинна брати участь в процесах, що формують сферу її життєдіяльності, сприяти прийняттю та реалізації рішень, контролювати їхнє виконання.

Екологічна складова концепції спрямовується на збереження цілісності біологічних та фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери.

Більше того, поняття «природних» систем та ареалів проживання слід розуміти більш широко і включати в них створене людиною середовище (наприклад, міста). Основна увага в концепції приділяється збереженню здатності до самовідтворення та динамічної адаптації таких систем до змін. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля та втрата біологічного різноманіття зменшують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Вихідні положення концепції сталого розвитку:

- забезпечення природно-екологічної стійкості на основі теорії біотичної регуляції навколишнього середовища;
- забезпечення підтримуваного економічного розвитку на основі радикально модифікованої ринкової системи;
- забезпечення сталого соціального розвитку на основі принципів справедливості і солідарності;
- екологізація суспільної свідомості на основі використання системи освіти та засобів масової інформації;
- забезпечення тісного міжнародного співробітництва та кооперації для досягнення цілей сталого розвитку.

Таким чином, в усіх основних положеннях сталого розвитку йде мова про перехід від стихійності у діях до керованості (спрямованості) таких дій у всіх економічних та соціальних напрямках, що повинно привести до трансформації соціосфери в ноосферу.

3

«Декларація Ріо», прийнята в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) створеною ООН Комісією зі сталого розвитку містить 27 рекомендаційних принципів, які вважаються засадничими для формування національних концепцій зі Сталого розвитку.

Принцип 1. Турбота про людей займає центральне місце за умов сталого розвитку. Вони мають право на здорове і продуктивне життя в гармонії з природою.

Принцип 2. У відповідності з Уставом ООН і принципами міжнародного права держави мають суверенне право розробляти власні ресурси і несуть відповідальність за їх ефективне використання.

Принцип 3. Право на розвиток повинно реалізуватись за умов справедливого забезпечення потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Принцип 4. При досягненні сталого розвитку охорона довкілля повинна складати невід'ємну частину процесу розвитку.

Принцип 5. Всі держави і народи співпрацюють у вирішенні провідного завдання – викорінення бідності, як необхідної умови сталого розвитку.

Принцип 6. Міжнародні дії в галузі довкілля і розвитку повинні бути спрямовані на задоволення інтересів і потреб усіх країн.

Принцип 7. Держави співпрацюють в дусі глобального партнерства з метою збереження, захисту, відновлення і цілісності екосистем Землі.

Принцип 8. Для досягнення сталого розвитку і високої якості життя необхідно ліквідувати непридатні моделі виробництва і споживання.

Принцип 9. Держави повинні співпрацювати з метою нарощування національного потенціалу для забезпечення сталого розвитку.

Принцип 10. Екологічні питання вирішуються найбільш ефективно за участю всіх зацікавлених громадян. На національному рівні кожен громадянин повинен мати доступ до інформації про стан довкілля, яка є в розпорядженні державних органів.

Принцип 11. Держави приймають ефективні закони в галузі довкілля, пріоритети повинні відображати екологічні умови і умови розвитку.

Принцип 12. Для ефективного вирішення проблем якості довкілля держави повинні співпрацювати у створенні сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи переходу до сталого розвитку.

Принцип 13. Держави повинні розробляти національні закони про відповідальність і компенсації жертвам екологічних лих і співпрацювати в розробці міжнародних правових норм.

Принцип 14. Держави повинні ефективно співпрацювати для досягнення дієвого контролю за переміщенням певних видів речовин і діяльності, яка наносить серйозну екологічну шкоду.

Принцип 15. З метою захисту довкілля держави широко використовують принцип запобігання погіршенню стану довкілля.

Принцип 16. Національна влада повинна сприяти інтернаціоналізації екологічних витрат і використанню економічних засобів, згідно яким забруднювач повинен покривати витрати, пов'язані з забрудненням.

Принцип 17. Оцінка екологічних наслідків здійснюється у відношенні до видів діяльності, які можуть негативно вплинути на довкілля.

Принцип 18. Держави негайно повідомляють про стихійні та інші надзвичайні ситуації, які можуть призвести до небажаних наслідків для довкілля.

Принцип 19. Держави направляють сусідам, які можуть бути захоплені надзвичайними екологічними ситуаціями, попередню і своєчасну відповідну інформацію про можливі негативні транскордонні наслідки.

Принцип 20. Жінки відіграють важливу роль в раціональному використанні довкілля і досягненні сталого розвитку.

Принцип 21. Необхідно мобілізувати творчі ідеали і мужність молоді світу з метою формування глобального партнерства для досягнення сталого розвитку і забезпечення кращого майбуття.

Принцип 22. Корінне населення і його громади повинні виконувати життєво важливу роль в раціональному використанні і покращенні довкілля в силу їх знань і традицій природокористування.

Принцип 23. Довкілля і природні ресурси поневолених народів повинні бути захищені.

Принцип 24. Війна завдає руйнівних збитків процесу сталого розвитку. Держави повинні поважати міжнародне право і забезпечувати захист довкілля під час військових конфліктів.

Принцип 25. Мир, розвиток і охорона довкілля взаємозалежні і неподільні.

Принцип 26. Держави вирішують всі свої екологічні протиріччя мирним шляхом і належними засобами у відповідності до Уставу ООН.

Принцип 27. Держави і народи співпрацюють у дусі доброї волі і партнерства для виконання принципів, проголошених у даній Декларації, і в подальшому розвитку міжнародного права в галузі сталого розвитку.

1 етап (1992—2002 роки) — етап осмислення значущості сталого розвитку як пріоритетного напрямку національного розвитку (період затвердження "першої хвилі" національних стратегій, розроблених після Конференції Ріо та до Йоганнесбурзького саміту);

2 етап (2002—2010 роки) — етап аналізу досвіду реалізації існуючих стратегій та вироблення рекомендацій та вимог до їх удосконалення (період розроблення стратегій країнами-кандидатами на вступ до ЄС та перегляду стратегій після затвердження Оновленої Стратегії сталого розвитку ЄС);

3 етап (2010—2012 роки) — етап визнання глобальних викликів (період перегляду стратегій відповідно до вимог Стратегії "Європа!2020", урахування висновків Конференції Ріо+20 та пропозицій щодо розроблення глобальних цілей сталого розвитку після 2015 року).

На Хельсінській Європейській Раді у 1999 р. голови країн-членів Європейського Союзу (ЄС) запропонували Європейській Комісії розробити стратегію сталого розвитку для ЄС. Розроблена Стратегія містила специфічні показники та цілі, була затверджена Європейською Радою у Гетеборзі в червні 2001 р.

Стратегія сталого розвитку ЄС пропонує такий шлях прогресу, що базуються на наступних засадах:

1. Увага до рівня життя – сталий розвиток має означати формування «правильного» балансу між різними факторами (економічними, соціальними і природозахисними), які впливають на загальний життєвий рівень.

2. Відповідальне ставлення до використання ресурсів – сталий розвиток також означає, що наступним поколінням необхідні ресурси, які б кількісно і якісно забезпечували можливість жити щонайменше так, як живуть сучасні суспільства.

3. Взаємозв'язаність у розробці політик. Через високий рівень внутрішньої залежності між різними секторами, вирішення деяких проблем залежить від розробників політик інших секторів, до прикладу транспортна політика пов'язана із екологічною, соціально-економічною, територіальною, демографічною тощо.

Відповідно до "Порядку денного розвитку на XXI століття" такими країнами, як Велика Британія, Ірландія, Фінляндія, ще на початку 90х років було розроблено стратегії сталого розвитку. Бельгією, Швейцарією, Люксембургом наприкінці 90х років XX століття також було розроблено стратегії, які окреслили концептуальні напрями подальших дій із сталого розвитку.

На засіданні Ради ЄС у Лісабоні у березні 2000 року голови держав та урядів ЄС визначили стратегічною метою: "перетворення ЄС на найбільш конкурентоспроможну та динамічну у світі економіку, що будується на знаннях, здатну забезпечити стале економічне зростання, створення робочих місць кращої якості та підвищити рівень соціальної згуртованості".

Лісабонська стратегія розвитку, затверджена лідерами країн ЄС у 2000 році, надала бачення подальшого розвитку ЄС за трьома напрямками:

1) економічний (адаптування до змін у інформаційному суспільстві, створення європейського простору для досліджень, інвестування в дослідження та розробки, усунення бар'єрів для бізнесу, економічна реформа та розбудова

внутрішнього ринку, створення інтегрованих фінансових ринків, покращення координації макроекономічних політик);

2) соціальний (модернізація європейської соціальної моделі шляхом інвестування в людський капітал та боротьби з соціальним відторгненням, активна політика зайнятості);

3) екологічний, що визначає шляхи забезпечення сталого розвитку та якості життя населення, який було додано на засіданні Ради ЄС у Гьотеборзі у 2001 році Також на цьому засіданні було запропоновано державам-членам ЄС "розробити свої власні національні стратегії сталого розвитку", що стало додатковим імпульсом для стратегічного планування сталого розвитку в європейських країнах. Більшістю держав-членів ЄС було затверджено стратегії сталого розвитку до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі наприкінці 2002 року.

Першу Стратегію сталого розвитку ЄС було розроблено у 2001 році з метою "розбудови загальноєвропейських політичних рамок для забезпечення сталого розвитку, тобто з метою задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби".

Стратегія визначала пріоритетні напрями у економічній, соціальній та екологічній сфері та глобальному управлінні, що мали підсилювати один одного.

Стратегією було визнано міжнародні зобов'язання ЄС щодо сталого розвитку, різні аспекти якого (у тому числі щодо демократії, миру, безпеки та свободи) також мали підтримуватись за межами ЄС. Ця стратегія, яка доповнює Лісабонську, мала стати каталізатором сталого розвитку і слугувати орієнтиром для вироблення ефективної політики та розроблення заходів з відповідним фінансуванням та участю всіх заінтересованих сторін [3]. Стратегія базувалась на наступних принципах: заохочення та захист основних прав людини, солідарність між поколіннями, відкритість та розвиток громадянського демократичного суспільства, залучення громадян, участь підприємств і соціальних партнерів, узгодженість політики та управління, політика інтеграції, використання сучасних знань тощо.

Країни Європейського Союзу у 2006 році офіційно затвердили "Оновлену стратегію сталого розвитку ЄС", якою було визначено загальний вектор змін на рівні планування як для ЄС у цілому, так і для держав-членів союзу. Серед пріоритетних напрямів стратегії було визначено наступні:

1) зміна клімату та чиста енергетика (обмеження кліматичних змін та зменшення негативного впливу енергетики на суспільство та навколишнє середовище);

2) транспорт (забезпечення відповідності транспортних систем потребам суспільства за умови мінімізації небажаних впливів на економіку та навколишнє середовище);

3) стале споживання та виробництво (забезпечення раціонального споживання та інновацій у виробництві);

4) збереження та управління природними ресурсами (покращення управління з метою уникнення надмірної експлуатації природних ресурсів, визнаючи цінність природних послуг екосистеми);

5) охорона здоров'я (сприяння підвищенню рівня системи охорони здоров'я та забезпечення рівного доступу до неї);

6) соціальне включення, демографія та міграція (створення соціально орієнтованого суспільства, зважаючи на солідарність між поколіннями та забезпечення покращення якості життя громадян як передумови для тривалого добробуту кожного);

7) глобальна бідність та виклики сталого розвитку (активне сприяння сталому розвитку у усьому світі та гарантування відповідності внутрішньої та зовнішньої політики ЄС принципам глобального сталого розвитку та міжнародним зобов'язанням).

На національному рівні у країнах ЄС планування сталого розвитку увійшло у практику державного управління, наразі розроблено та впроваджено низку стратегій сталого розвитку. Після затвердження Оновленої Стратегії сталого розвитку ЄС у 2006 році більшістю країн ЄС було започатковано процес осучаснення стратегій за трьома основними вимірами сталого розвитку (економічним, соціальним та екологічним), який триває і нині.

У 2010 році була схвалена нова європейська стратегія розвитку на наступні 10 років — «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та інклюзивного зростання», яка визначає напрями змін у якості економічного зростання: розумне зростання (інтелектуалізація економічного розвитку, дослідження та інновації); стале зростання (екологізація (грінізація) економічного розвитку, доцільне використання ресурсів); інклюзивне зростання (соціалізація економічного розвитку, підвищення рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної злагоди). Цільові орієнтири, встановлені Стратегією до 2020 року, є наступними: 75% населення віком від 20 років до 64 років має бути працевлаштовано; 3% ВВП ЄС має бути інвестовано в дослідження та розробки; на 30% має бути знижено забруднення навколишнього середовища; частка учнів, які залишили школи, не має перевищувати 10%, не менше 40% молоді має здобути вищу освіту; кількість людей за межею бідності має бути скорочено на 20 млн осіб. У Стратегії-2020 пропонується п'ять основних напрямів діяльності: зайнятість; дослідження та інновації; зміна клімату і енергетика; освіта, боротьба з бідністю. Визначений Стратегією-2020 новий економічний курс вимагає скоординованих дій країн-членів ЄС, включаючи соціальне партнерство та розбудову громадянського суспільства. Також Стратегією передбачено подолання наслідків глобальної фінансової кризи, серед яких: високий рівень безробіття, уповільнення темпів економічного зростання, збільшення рівня зовнішнього боргу, дисбаланс бюджетів окремих країн ЄС. Стратегією окреслено шляхи розв'язання таких спільних європейських проблем, як: брак природних ресурсів, зміна клімату, старіння націй. Стратегія розкриває європейську соціально-економічну концепцію розвитку у XXI столітті. Для адаптації стратегічних завдань Стратегії-2020 до своєї конкретної ситуації держави-члени ЄС мають трансформувати спільні цілі ЄС у свої національні стратегії реформ. З цією метою Стратегією-2020 було визначено сім флагманських ініціатив: 1) "Інноваційний Союз" (забезпечення умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій, що сприятиме економічному зростанню і створенню нових робочих місць); 2) "Молодь у русі" (посилення результативності освітніх

систем та сприяння залученню молодих людей до ринку праці); 3) "Цифровий порядок денний для Європи" (прискорення розвитку високошвидкісного інтернету та забезпечення можливості кожному брати участь у загальному цифровому просторі); 4) "Ефективні ресурси Європи" (забезпечення переходу до економіки з низьким вмістом вуглецю, збільшення використання джерел відновлюваної енергії, модернізація транспортного сектора та забезпечення розумного використання джерел енергії); 5) "Індустріальна політика ери глобалізації" (поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього та малого бізнесу, підтримка розвитку потужної і стійкої промислової бази для глобалізації); 6) "Порядок денний нових компетенцій та робочих місць" (модернізація ринків праці, надання можливості населенню отримувати нові знання та навички з подальшим збільшенням можливості працевлаштування, поліпшення співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці); 7) "Європейська платформа подолання бідності" (поширення соціальної та територіальної взаємодії на всій території союзу, скорочення масштабів бідності в країнах ЄС).

Тема 3: ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Питання для обговорення

1. Економічний розвиток та соціально-економічний розвиток, потреба таких двох окремих показників.
2. Чим виміряти екстенсивне та інтенсивне економічне зростання?
3. Римський клуб та його роль у розвитку Концепції сталого розвитку.
4. Які чинники економічного зростання забезпечать стійкий розвиток?
5. Слабка та сильна стійкість.

Питання для самостійної роботи

1. Слабка та сильна стійкість.

Теми рефератів

1. Римський клуб, його функціональна спрямованість та діяльність.
2. Сталий розвиток для економічного зростання.

Опорний конспект

1. Економічний розвиток та економічне зростання
2. Фактори економічного зростання в умовах сталого розвитку
3. Слабка та сильна стійкість

1

Економічний розвиток відноситься до найважливіших понять макроекономічної науки. Він є процесом глибокої трансформації та модернізації економічної та соціальної систем. Поряд із зростанням доходів і виробництва він також передбачає зміни в інституційній, соціальній, адміністративній системах, управлінні суспільними процесами.

Найбільш загальний (філософський) підхід до поняття *суспільного розвитку* характеризує його як якісні зміни об'єктів, появу нових суспільних форм, інновацій, а також трансформацію внутрішніх та зовнішніх зв'язків між об'єктами будь-якої, в тому числі і економічної системи.

Економічний розвиток – це виникнення якісних змін в економічній системі суспільства, які приводять до підвищення ефективності її функціонування та удосконалення базових елементів основних структур.

У документах, науковій та навчальній літературі нерідко використовують термін «*соціально-економічний розвиток*», підкреслюючи тим самим тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем. Таке підкреслення було необхідне тому, що раніше, практично до 80-х рр. минулого століття економічний розвиток нерідко був відмежований від соціальних проблем. Сьогодні під *соціально-економічним розвитком* частіше за все розуміють процес безупинної зміни матеріального базису виробництва, а

також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами, соціальними групами населення.

Соціально-економічний розвиток – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Політичні і військові потрясіння, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи можуть призупинити розвиток економіки будь-якої країни, відкинути її на кілька десятиліть назад, а іноді привести і до остаточної загибелі, як це було із стародавніми цивілізаціями.

В основі розвитку економіки лежать досягнення науки, технічного прогресу, розширення їхнього технологічного застосування, що дозволяє частково заміщувати гостродефіцитні ресурси, знижувати загальну ресурсоемність виробництва, витримувати екологічні вимоги й обмеження. Усе це впливає на обсяги і структуру виробництва та валового внутрішнього продукту (ВВП).

Економічний розвиток передбачає таку поведінку та зростання здібностей працюючих, які б утверджували новітні технології; він базується на сучасній освіті, інфраструктурі та інституціях; означає систематичне і довготривале поліпшення матеріальних і духовних умов життя людей на основі зростання продуктивності праці та капіталу.

В той же час в суспільстві змінюються стандарти рівня життя, освіти, культури, охорони здоров'я, інформаційного забезпечення населення і бізнесу, формуються нові і розвиваються традиційні потреби суспільства. Зростає роль міжнародного наукового співробітництва, наприклад, в освоєнні космічного простору, в області генетики й енергетики майбутнього. Отже, соціально-економічний розвиток на тривалих часових інтервалах можна розглядати як прогресивний, поступальний процес.

Однією з характеристик економічного розвитку макроекономічна наука розглядає економічне зростання.

Економічне зростання – це кількісна характеристика змін параметрів економічної системи: збільшення ВВП, обсягів споживання, сукупного попиту, робочої сили, населення, капіталу, інвестицій тощо, які, як правило, сприяють соціально-економічному розвитку.

Розвиток та зростання не слід ототожнювати: розвиток передбачає якісну зміну елементів системи, а зростання – кількісну. Отже, економічне зростання пов'язане із кількісною зміною обсягів виробництва і споживання ВВП.

Воно буває позитивним, якщо реальні (порівняні) обсяги ВВП в аналізованому періоді перевищують його рівень у базисному році, і негативним – падіння обсягів виробництва та споживання.

Поняття “розвиток” і “зростання” знаходяться між собою у співвідношенні: зростання валового продукту супроводжується змінами в технології виробництва, появою нових видів продукції і цілих галузей. Іншими словами, зростання викликає якісні зміни в економіці, сприяє її загальному розвитку. Зі своєї сторони позитивні якісні зміни у відносинах власності, розподілу і перерозподілу доходів, фінансової стабілізації активно впливають на економічне зростання.

Економічне зростання є однією з головних макроекономічних цілей будь-якої країни, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого

зростання національного доходу в порівнянні із зростанням чисельності населення для підвищення рівня життя в країні. Показниками економічного зростання виступають:

- збільшення реального ВВП (чистого валового продукту (ЧВП) або національного доходу (НД)) в абсолютних величинах за певний проміжок часу;

Бувають однак і нестандартні ситуації. Під час структурних трансформацій, коли відбувається скорочення неефективних виробництв, обсяг ВВП може знизитися на якийсь час.

Так було в США в 70-ті роки під час енергетичної кризи, коли відбувалося масове заміщення енергоємних виробництв. Проте економічний розвиток не припинявся, оскільки створювалися умови для підвищення загальної ефективності використання обмежених виробничих ресурсів.

Інша ситуація, коли економічне зростання (кількісне зростання ВВП, інвестицій тощо) супроводжується негативними явищами: забруднення навколишнього середовища, використанням застарілих технологій, зменшенням тривалості життя, зростанням кількості хвороб та ін. Тоді мова йде про негативні явища в економічній системі, які не відповідають процесу розвитку.

Тобто кількісне зростання стає основою не розвитку, а деградації соціально-економічної системи, нарощування кількісних показників не супроводжується позитивними якісними змінами.

- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в розрахунку на душу населення;

- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в розрахунку на одного зайнятого.

Незалежно від того, яке із наведених визначень обране для аналізу, економічне зростання завжди вимірюється річними темпами зростання.

Виділяють два типи економічного зростання – екстенсивний та інтенсивний.

Екстенсивний тип передбачає зростання на основі збільшення кількості залучених у процес виробництва ресурсів. *Інтенсивний тип* – здійснюється на основі зростання ефективності (віддачі) використання ресурсів. Найважливішими проблемами теорії економічного зростання є: відшукання джерел зростання; забезпечення довготривалої сталості; темпи оновлення та структура національного господарства; економічні наслідки технічного прогресу; підходи до вимірів факторів та результатів.

Щоб економічний розвиток мав сталу тенденцію і визначені перспективи, він повинен бути збалансованим, врівноваженим у системі „економіка – природа – соціум” та самопідтримуваним. Збалансованість і рівновага повинні підтримуватись постійними змінами, які породжуються самою економікою.

В зв'язку з цим членом Римського клубу Е.Пестелем введено поняття «глобальна економічна рівновага», означає такий стан, за якого чисельність населення та обсяг капіталу залишаються незмінними, а між чинниками, що впливають на їх збільшення або зменшення, підтримується стійкий баланс. Для досягнення глобальної рівноваги необхідні певні передумови:

- обсяг капіталу і чисельність населення залишаються постійними, темпи народжуваності і смертності, попит на капітальні вкладення (інвестиції) і амортизація – однакові;

- початкові значення народжуваності, смертності, інвестицій та амортизації – мінімальні;

- рівні, на яких стабілізується капітал і чисельність населення, та співвідношення між ними встановлюються відповідно до суспільних потреб.

Перечислені передумови глобальної рівноваги стосуються економіки макрорівня, в якому держава відповідними економічними та іншими засобами впливає на динаміку і структуру економічного розвитку. У цьому контексті значення національних стратегій сталого розвитку важко переоцінити.

Сталий економічний розвиток (sustainable economic development) – процес структурної перебудови економіки відповідно до потреб збалансованого розвитку виробництва, соціальної сфери, населення і навколишнього природного середовища, технологічного і соціального прогресу.

Стале економічне зростання (sustainable economic growth) – це одна з основних цілей макроекономічної політики, досягнення якої забезпечує випереджальний ріст реального обсягу продукції (ВВП) у порівнянні з ростом населення для підвищення життєвого рівня, не виходячи за межі господарської ємності екосистем.

Стале економічне зростання забезпечується за рахунок зменшення частки невідновлюваних природних ресурсів, що досягається більш ефективним їхнім використанням, переходом на відновлювані ресурси за мінімізації шкідливого впливу процесів виробництва на довкілля.

Темпи сталого економічного зростання повинні забезпечувати відповідність наявних ресурсів обсягу сукупного попиту, що виключить необхідність підвищення цін на фактори виробництва через їхню зростаючу нестачу.

Отже, виникнення концепції сталого розвитку підірвало фундаментальну основу традиційної економіки – необмежене економічне зростання. Традиційна економіка стверджувала, що максимізація прибутку і задоволення споживачів в ринковій системі є сумісним із максимізацією добробуту. Але виникнення кризових явищ в економіці 70-80-х рр. показало, що орієнтація економіки на короткострокову максимізацію прибутку та задоволення індивідуумів-споживачів в кінцевому підсумку приводить до виснаження природних та людських ресурсів.

Домінуючою, проте консервативною точкою зору урядів різних країн та бізнесу залишається розгляд стійкого розвитку як тривалого економічного зростання з метою покращення рівня життя по всьому світу, зменшення бідності та покращенням стану навколишнього середовища. Економічне зростання розглядається як частина вирішення проблеми, та вважається, що ринок та технології забезпечать багатший світ, який буде екологічно стабільним. Крім того, вважається, що завдяки збільшенню доходів багатих в кінцевому результаті бідні також виграють та стануть багатшими.

Представником радикального підходу виступає Дейлі, який критикує ідею економічного зростання, як цілеспрямованого розвитку людства в рамках обмеженої екосистеми. Він вважає, що в деякій точці, економічне зростання,

яке використовує більші об'єми ресурсів та продукує більше відходів виробництва є нестабільним, таким чином, виступаючи за перехід від економіки росту до економіки стабільності.

2

Соціально-економічний розвиток та зростання обсягів ВВП відбуваються завдяки використанню ресурсів, тобто факторів виробництва. Усі виробничі ресурси кожної країни у певний період часу обмежені, вони мають кількісну і якісну визначеність.

До основних факторів виробництва та економічного розвитку в класичній економічній науці відносять капітал, працю та землю, тобто трудові ресурси, засоби виробництва у товарній та грошовій формі та природні ресурси. Трудові ресурси характеризуються чисельністю економічно активного населення, рівнем його загальної і професійної освіти, ділової кваліфікації; співвідношенням зайнятих і безробітних, можливостями зміни галузевої і територіальної структури зайнятості; наявністю та рівнем розвитку систем підготовки і перепідготовки фахівців.

Найбільш активним і мобільним фактором виробництва є капітал у вигляді виробничих фондів (або засобів виробництва). Основні фонди складають основу будь якого підприємства, вони мають цілком визначені якісні і кількісні характеристики: техніко-технологічний рівень, вартість, вік і зношеність, відповідність екологічним вимогам та інші характеристики.

Природні ресурси – це запаси корисних копалин, їхнє місце розташування, інфраструктурна облаштованість регіонів видобутку і переробки, технологія видобутку. До природних ресурсів відносять також рекреаційні зони та історичні місця, які є основою організації туристичного бізнесу. Кількісні обмеження природних факторів можуть бути частково компенсовані удосконалюванням технології видобутку і переробки. Але сьогоdnішній стан світового господарства свідчить про необхідність розширення розуміння природного фактору.

Розвиток економіки світу в ХХ ст. привів до формування нових факторів виробництва – ресурсів управління (менеджменту) та науки (новітні технології – інновації). Ресурси управління – це кількість управлінських кадрів, їхній професійний рівень, досвід роботи, здатність до адаптації в нових умовах господарювання. Інноваційні ресурси прямо пов'язані з науково-технічним прогресом, що поєднує усі ланки і стадії життєвого циклу товару: від фундаментальних досліджень через дослідно-конструкторські розробки до його виробничого застосування.

Всі фактори можна розділити на дві групи: екстенсивні (забезпечують економічний розвиток за рахунок свого кількісного збільшення) та інтенсивні (забезпечують економічний розвиток за рахунок підвищення ефективності власного використання). До екстенсивних факторів відносять: збільшення чисельності зайнятих; збільшення фізичного обсягу капіталу; залучення додаткових природних ресурсів (нові розвідані родовища). До інтенсивних факторів – технологічний прогрес; рівень освіти та професійної підготовки кадрів; економія за рахунок зростання масштабу виробництва; покращення розподілу ресурсів; законодавчі, інституційні та інші фактори.

В концепції сталого розвитку капітал має три форми: створений людиною (товари, машини та обладнання, будівлі тощо), людський (навички, знання, творчість) та природний (природні ресурси). Причому природній капітал виконує три функції: – забезпечення ресурсів для життєдіяльності людини; – адсорбція відходів життєдіяльності людини; – забезпечення збереження довкілля незалежно від життєдіяльності людини або взаємозалежно з нею.

Основою концепції сталого розвитку є збереження капіталу, як створеного людиною, так і природного. Проблема традиційної економіки в тому, що вона у розрахунках та практиці робить акцент на збереженні тільки створеного людиною капіталу, не враховуючи природного. Більше того, неокласична теорія вважає, що створений людиною капітал (у формі грошей, ідей та технологій) є майже ідеальним замінником природного капіталу. Для сталого розвитку необхідно збільшувати загальну суму (створеного людиною + природного) капіталу, коли частина природного може бути замінена створеним людиною, якщо така взаємозамінність має місце. Така ситуація була визначена як «слабка стійкість», що є слабкою в тому, що заснована на припущенні про взаємозамінність капіталів. На відміну від слабкої, «сильна стійкість» вимагає збереження як створеного людиною, так і природного капіталу окремо, засновуючись на положенні, що в більшості виробничих функцій вони не взаємозамінюють, а взаємодоповнюють один одного.

Слабка стійкість – це незменшення в часі загальної суми природного та створеного людиною капіталу за умови, що створений людиною капітал може ви-ступати майже ідеальним замінником природного. Сильна стійкість – це незменшення в часі як створеного людиною, так і природного капіталу, оскільки ці види капіталу взаємодоповнюють один одного. Поняття «сильної стійкості» більшою мірою відповідає концепції сталого розвитку, але навіть використання підходу «слабкої стійкості» свідчило б про покращення існуючого стану світової економіки. За сильної стійкості природний капітал має зберігати свій постійний запас, він розглядається як лімітуючий фактор розвитку, певні екологічно деструктивні типи діяльності повинні бути заборонені.

Прихильники сильної стійкості займають жорстку, часто «антиекономічну» позицію з багатьох питань економічного розвитку: стабілізація чи зменшення масштабів економіки, пріоритет прямого регулювання, жорстке обмеження споживання тощо. Прихильники слабкої стійкості надають перевагу модифікованому економічному зростанню з урахуванням екологічного, «зеленого» виміру економічних показників, широке використання еколого-економічних інструментів (плата за забруднення та ін.). Незважаючи на розбіжності в позиціях, обидві сторони протистоять техногенній концепції розвитку, яка базується на необмеженому розвитку вільного ринку, орієнтації на суто економічне зростання, експлуатацію природних ресурсів, на вірі в безмежні можливості науково-технічного прогресу, максимізації споживання та ін.

Альтернативним і конструктивним шляхом досягнення збалансованої взаємодії суспільства і природи є розробка моделей стабільності екологічної

ситуації. Проте механізми, які забезпечують стабільність екосистем, до кінця ще не з'ясовані ні в соціальній, ні у господарській практиці, ні в наукових розробках. Незначні доробки науки у розв'язанні проблеми охорони навколишнього природного середовища зумовлені, по-перше, традиційним спрямуванням природоохоронної практики на боротьбу з наслідками руйнувань і збуджень у природі, а не на їх причини (джерела); по-друге, недооцінкою методологічного положення про те, що вихідним моментом впливу на будь-які суспільні і природні явища служить зміна технологічного способу виробництва, умов виробництва і відтворення життєвих благ.

У цьому контексті, за умов загострення глобальних екологічних проблем необхідна радикальна зміна підходу до розвитку техніки і технології. Відвернути глобальну екологічну катастрофу можливо за таких умов: докорінного перетворення технологічного способу виробництва і переходу на цій основі до інтенсивного способу відтворення, зміни типу відтворювальних пропорцій у напрямі переважання у сукупному суспільному продукті частки споживчих благ; істотної зміни принципів і характеру розподілу життєвих благ між регіонами, спільнотами, соціальними групами; подолання антропоцентризму, який набув характеру культу споживання; розробки методів цивілізованого упорядкування зростання чисельності населення.

Тема 4: МОНІТОРИНГ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА МАКРОРІВНІ

Питання для обговорення

Заняття 1

1. Для чого потрібен моніторинг Сталого розвитку? Наведіть конкретні приклади.
2. Хто повинен проводити моніторинг сталого розвитку? А фінансувати? Хто отримує від цього вигоди і переваги?
3. Вимоги та підходи по моніторингу Сталого розвитку.
4. Яким може бути моніторинг сталого розвитку окремої сім'ї/людини.

Заняття 2

1. Охарактеризувати переваги та недоліки індикативного аналізу.
2. Чим можна виміряти стан екологічних індикаторів?
3. Як реалізується моніторинг економічних індикаторів сталого розвитку?
4. Якими індикаторами може бути проведено моніторинг соціального складника сталого розвитку.
5. Опишіть соціальну ефективність сталого розвитку.

Практичне завдання

1. Виконайте моніторинг сталого розвитку окремого регіону (області) України.

Питання для самостійної роботи

1. Оцінка сталого розвитку регіону.
2. Взаємозв'язок економічних та соціальних індикаторів сталого розвитку.

Теми рефератів

1. Характеристика ІЛР.
2. Роль регіональної статистики для моніторингу сталого розвитку.
3. Державна статистика екологічного стану країни.
4. Можливості регіональної статистики України в моніторингу сталого розвитку.

Опорний конспект

1. Сутність і види моніторингу сталого розвитку
2. Загальні підходи до визначення індикаторів сталого розвитку
3. Індикативний аналіз сталого розвитку
 - 3.1. Характеристика екологічних індикаторів сталого розвитку
 - 3.2. Характеристика економічних індикаторів сталого розвитку
 - 3.3. Характеристика соціальних індикаторів сталого розвитку

1

Моніторинг (від лат. monitor – той, що наглядає) сталого розвитку – комплексна система систематичних спостережень, оцінювання і прогнозування стану соціального, економічного та екологічного аспектів розвитку суспільства в окремому регіоні або країні.

Об'єктом моніторингу сталого розвитку є соціальна, екологічна та економічна підсистеми. Суб'єктами моніторингу сталого розвитку можуть бути органи державної (місцевої) влади і громадськість (недержавні громадські організації).

Результати моніторингових досліджень зазвичай представляють у вигляді узагальнених показників, що характеризують стан і динаміку змін у соціальній, економічній і екологічній підсистемах.

Комісія зі сталого розвитку ООН (КСР), Світовий банк і Європейське Співтовариство розробили проект, який включає 134 індикатори сталого розвитку, зокрема, блоки економічних, екологічних, соціальних та інституціональних індикаторів (табл. 1). Незважаючи на те, що перелік індикаторів, запропонованих КСР, доволі широкий, вони потребують постійного вдосконалення.

Таблиця 1

Характеристика системи індикаторів сталого розвитку, розроблена КСР

№	Група	ХАРАКТЕРИСТИКА ІНДИКАТОРІВ
1	Екологічні	<ul style="list-style-type: none">- викиди шкідливих речовин, показники захисту атмосфери від забруднення;- обсяг споживання чистої води, показники збереження якості водних ресурсів і постачання їх, захисту океанів, морів і прибережних територій від забруднення;- показники, що характеризують раціональне управління вразливими екосистемами, збереження біологічного різноманіття;- частка розораних земель, показники раціонального використання земельних ресурсів;- показники, що характеризують збереження лісів;- показники розвитку сільських районів і сприяння провадженню сталого сільського господарства;- обсяги похованих шкідливих відходів, показники екологічно безпечного поводження з твердими відходами і стічними водами, з токсичними хімікатами й радіоактивними відходами.
2	Економічні	<ul style="list-style-type: none">- ВВП;- середня заробітна плата;- капітальні вкладення в екологічну діяльність;- міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку;- зміна характеристик споживання;- фінансові ресурси й механізми;- частка еколого-економічного збитку у ВВП.
3	Соціальні	<ul style="list-style-type: none">- тривалість життя;- забезпеченість житлоплощею;- інвестиції в охорону здоров'я й на соціальні цілі;- боротьба з бідністю;- демографічна динаміка та стабільність;

		<ul style="list-style-type: none"> - поліпшення якості освіти, інформованості й виховання суспільства; - захист і покращення здоров'я людей; - поліпшення розвитку населених пунктів;
4	Інституціональні	<ul style="list-style-type: none"> - урахування питань соціального розвитку і екологічних проблем в плануванні та управлінні при переході суспільства до сталого розвитку; - національні механізми та міжнародне співробітництво для створення потенціалу СР у країнах, що розвиваються; - міжнародний інституціональний порядок; - міжнародні правові механізми; - інформація для прийняття рішень; - посилення ролі громадськості.

Індикатори повинні забезпечувати вирішення різноманітних завдань, які можна об'єднати в такі групи: визначення цілей; оцінювання стану регіону, країни; здійснення управління; участь громадськості (табл.). Окрім того, індикатори сталого розвитку мають виконувати різноманітні функції, а саме:

- визначати мету виконання загальнодержавних чи регіональних програм;
- забезпечувати основу для оцінювання ходу реалізації стратегій сталого розвитку на різних рівнях (технічні й управлінські цілі), давати можливість здійснювати вимірювання, оцінювання й аналіз темпів та ефективності руху в напрямку сталого розвитку;

- забезпечувати інформаційну підтримку процесів планування й прийняття управлінських рішень у регіональних адміністраціях та інших відомствах і організаціях, а також служити основою для оцінювання довгострокової політики сталого розвитку й програм реалізації соціально-економічних заходів;

- забезпечувати можливість інформування громадськості про хід реалізації стратегій і про темпи руху до сталого розвитку – в чіткій і доступній формі, щоб стимулювати необхідні зміни у ставленні населення до цих проблем.

Другим етапом у розробці системи індикаторів є розроблення агрегованих показників сталого розвитку. В ООН започатковано впровадження інтегрованих систем розрахунків агрегованих показників, які можна застосувати для оцінювання того, наскільки та чи інша країна наблизилася до сталого розвитку. Один із широко відомих агрегованих показників сталого розвитку країни – це індекс людського розвитку (ІЛР).

Головна мета функціонування моніторингу переходу до сталого розвитку – забезпечувати органи управління об'єктивною і своєчасною інформацією про процеси в економічній і соціальній сферах, а також про зміни стану довкілля і дозволяє виявляти антропогенні складові цих змін.

2

Моніторинг переходу до сталого розвитку передбачає обов'язковість спостережень *на таких рівнях*:

1. Імпактний рівень – спостереження за територіями виробничих об'єктів в межах міст і сільських населених пунктів, що піддаються значному антропогенному впливу, який зумовлює небезпечні або критичні наслідки для переходу до сталого розвитку.

2. Регіональний рівень – спостереження за процесами та явищами в економічній, соціальній і екологічній підсистемах в межах певного регіону (області, країни).

3. Фоновий (базовий) рівень – глобальні, регіональні спостереження за станом екологічної підсистеми і прогнозування її змін, що відбуваються без прямого впливу антропогенних факторів (у межах біосферних заповідників).

Щоб створити систему моніторингу стану і динаміки переходу до сталого розвитку, потрібно:

- визначити методи і показники, які належить контролювати;
- створити мережу пунктів спостереження за відповідними територіями;
- районувати території в межах області, адміністративних районів, водозбірних басейнів, міських агломерацій, агропромислових комплексів тощо.

Індикатори - комплексні та узагальнені показники, які характеризують стан та динаміку розвитку. Такими показниками є індикатори та індекси сталого розвитку, що повинні відповідати наступним вимогам:

- бути чутливими;
- легко та однозначно інтерпретуватись;
- поєднувати екологічні, соціальні та економічні аспекти;
- бути науково обґрунтованими;
- мати кількісне вираження;
- бути репрезентативними.

Виділяють два підходи до побудови індексів та індикаторів:

1. Система індикаторів, за якими можна оцінювати окремі аспекти розвитку: екологічні, соціальні, економічні, тощо.

2. Інтегральні індекси, за якими можлива комплексна оцінка розвитку країни чи регіону. Зазвичай інтегральні індекси поділяють за наступними групами:

- Соціально-економічні;
- Еколого-економічні;
- Соціально-екологічні;
- Еколого-соціо-економічні.

Проблемою розробки та обґрунтування індексів у таких країнах як Великобританія, Канада, США та ін. займаються спеціальні інститути. На міжнародному рівні даною проблемою займаються численні агентства, організації та комітети, такі як ВООЗ, ООН, ЮНЕСКО, Всесвітній Банк, Комітет екологічного моделювання (ISEM), Європейська комісія, ОЕСР, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та ін. Для комплексної оцінки сталості розвитку враховують показники за соціальним, економічним та екологічним аспектами, а також часто виділяють окрему групу інституційних показників.

Найбільш відомими індексами розвитку, які використовуються на практиці, є такі :

1. Екологічно адаптована внутрішня продукція (Environmentally adjusted net domestic product, EDP), використовується при екологічній корекції національних рахунків та вираховується за формулою:

$$EDP = (NDP - DPNA) - DGNA, \quad (4.1)$$

Де:

NDP – чиста внутрішня продукція,

DPNA – вартісна оцінка виснаження природних ресурсів,

DGNA - вартісна оцінка екологічного збитку (розміщення відходів, забруднення повітря та водойм тощо).

2. Показник «дійсних заощаджень» (genuine (domestic) savings) (GS), який запропонований і розрахований Всесвітнім Банком:

$$GS = (GDS - CFC) + EDE - DPNR - DMGE, \quad (4.2)$$

Де:

GDS – валові внутрішні заощадження,

CFC - величина знецінення вироблених активів,

EDE - величина витрат на освіту,

DPNR - величина виснаження природних ресурсів,

DMGE - збиток від забруднення навколишнього середовища.

Всі показники беруться у відсотках від ВВП.

Все вищезгадане є існуючими елементами світових еколого-економічних систем та критеріями за якими вони побудовані. На сьогодні, а думку авторів можливо виділити ще один показник – *Показник збереження заощаджень*.

Показник збереження заощаджень – повинен характеризувати співвідношення коефіцієнта товарів виготовлених з вторинної сировини до витрачених природних або земельних ресурсів. Мова йде про те, що загальною метою сталого розвитку зокрема є економія природних ресурсів, та подолання накопичування сміття, не тільки в умовах окремої країни, а і й світі.

Коефіцієнт товарів виготовлених з вторинної сировини є результатом розрахунку співвідношення вироблених товарів до перероблених, а витрачені природні або земельні ресурси – це витрачені первинні матеріали для виробництва товарів. Це є результат так званої синергії економіки та екології що є насамперед квінтесенцією самої теорії сталого розвитку.

Проведені на основі даних методик розрахунку показали величезну розбіжність між традиційними економічними показниками і екологічно скоригованими. На тлі економічного зростання часто спостерігався екологічний занепад. Так, наприклад, у Росії при зростанні ВВП на 6,5 % (2005 рік) адаптовані чисті заощадження склали -10,4 %, що пояснюється виснаженням природно-ресурсної бази.

3. Агрегований індекс «живої планети» (Living Planet Index) – показник, розроблений для моніторингу стану біологічного різноманіття планети. Отримана оцінка публікується в рамках щорічної доповіді Всесвітнього Фонду Дикої Природи (World Wild Fund).

4. Показник «екологічний слід» (The Ecological Footprint) вираховується міжнародною організацією Global Footprint Network, він виражає міру тиску людини на навколишнє середовище у вигляді площ територій і акваторій, необхідних для видобутку ресурсів та утилізації відходів.

5. Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) Human Development Index), який може служити прикладом створення інтегрального показника, що враховує рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Даний індекс був розроблений в 1990 році Програмою розвитку ООН (ПРООН) і включає в себе 3 показника: середня очікувана тривалість життя, рівень освіченості населення та рівень економічного розвитку (ВВП на душу населення).

6. «Всесвітній індекс щастя» (Happy Planet Index), який щорічно, починаючи з 2006 року, складає британський дослідницький центр New Economics Foundation. За допомогою даного індексу демонструється відчуття рівня щасливого життя населенням різних країн світу.

7. Індекс екологічної стійкості, що був визначений в доповіді, підготовленій групою вчених з Єльського і Колумбійського університетів для Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2001 Environmental Sustainability Index).

8. Індекс фізичної якості життя (ІФКЖ) (Physical Quality-of-Life Index, PQLI) - це спроба виміряти добробут населення країни (якість життя). Він був створений в середині сімдесятих, але зараз рідко використовується.

9. Дійсний показник прогресу (Genuine Progress Indicator, GPI) - спроба створення альтернативи ВВП, на відміну від якого даний показник враховує екологічно та соціальні аспекти розвитку. Включає в себе наступні складові: злочинність і розпад сімей, зміна кількості вільного часу, домашня і добровільна робота, залежність від зарубіжних капіталів, розподіл доходу, витрати на оборону, термін «життя» предметів тривалого користування, виснаження ресурсів, забруднення, довгостроковий екологічний збиток.

10. «Зелений ВВП» - розробка Державного управління з охорони навколишнього середовища (ГУООС) та Державного статистичного управління (ДСУ) КНР. Ними була опублікована спільна Доповідь про розрахунок «зеленого ВВП» за 2004 р.

Створення інтегральних, агрегованих індексів сталого розвитку є трудомістким і дорогим завданням. Проте витрати в даній області обґрунтовані і необхідні, тому що результатом є зручний інструмент швидкого аналізу напрямку розвитку, а отже, можливість коригування дій в галузі використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

На жаль, у зв'язку зі складністю розробки, на сьогодні у світі немає жодного загальноприйнятого показника сталості розвитку.

3

3.1

Система показників екологічної стабільності для країн з перехідною економікою включає: загальні (*вода* - скиди стічних вод на одиницю ВВП, Якість поверхневих вод – доступність води, придатної для споживання, вплив на здоров'я (дитяча смертність у ранньому віці тощо); *грунти* - Інтенсивність деградації ґрунтів (включаючи ерозію, дегуміфікацію, засолення тощо), Якість ґрунтів сільськогосподарського призначення – вплив на здоров'я (спалахи хвороб, пов'язаних із якістю ґрунтів); *відходи* - Інтенсивність продукування відходів (промислових, муніципальних, побутових) на одиницю ВВП, Ступінь утилізації відходів);

За сферами індикатори

ЕНЕРГЕТИКА. Споживання енергії на одиницю ВВП і на душу населення. Структура витрат палива за його типами. Споживання твердого палива невеликими стаціонарними джерелами енергії. Викиди парникових газів (CO₂). Забруднення повітря електростанціями. Забруднення повітря невеликими стаціонарними джерелами енергії.

ПРОМИСЛОВІСТЬ. Промислове виробництво – загальні тенденції й частка у ВВП. Важка промисловість, тенденції обсягу виробництва. Вік промислового устаткування. Промислове виробництво і забруднення (SO_x, NO_x, СО тверді частинки). Промислове виробництво і скидання стічних вод. Промислове виробництво і обсяг твердих відходів по галузі.

ТРАНСПОРТ. Тенденції збільшення кількості моторних транспортних засобів. Споживання бензину та інших видів пального. Частка неетилованого бензину в загальному споживанні. Забруднення повітря транспортними засобами (оксидами вуглецю, сірки, азоту, пилом). Концентрація NO_x у міському середовищі. Дорожньо-транспортні пригоди.)

Оцінювання передбачає з'ясування певних антропогенних впливів на розвиток соціально-економічної системи, здійснення розрахунків інтегрованих показників сталого розвитку, вибір оптимальних умов для діяльності та визначення наявних економічних і екологічних резервів сталого розвитку. Моніторинг є важливою складовою переходу до сталого розвитку, оскільки передбачає своєчасне і належне інформування про особливості й наслідки взаємодії людства з довкіллям. На інформації про сталий розвиток і тенденції його змін базується розроблення стратегій сталого розвитку населених пунктів (селищ, міст), районів, областей, країн.

3.2

Економічні індикатори сталого розвитку повинні дозволяти оцінювати стан економічних підсистем селищ, міст, територій і регіонів за системою базових економічних показників, які також дозволяють одержати достовірну та об'єктивну інформацію про перебіг економічних процесів. Ці індикатори повинні давати змогу прогнозувати розвиток економічної ситуації і готувати рекомендації для усунення негативних і підтримки позитивних тенденцій їх розвитку.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА. ВВП на душу населення. Зростання ВВП. Економічна реформа – окремі показники. Інфляція й банківські процентні ставки. Рівень банківського кредитування приватного сектора.

ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Тарифи на муніципальні послуги (вода, очищення стічних вод, збір сміття тощо). Природоохоронні інвестиції. Витрати екологічних фондів. Ефективність витрат екологічних фондів.

Економічний вимір сталого розвитку визначається на підставі двох глобальних індикаторів:

Перший – індекс конкурентоздатності розвитку CI (Competitiveness Index), розроблений організаторами Світового економічного форуму і оприлюднюється у формі так званого «Глобального звіту про

конкурентоспроможність». Індекс конкурентоспроможності формується з таких трьох індикаторів: індикатора макроекономічного середовища (basic requirements), індикатора технологічного розвитку країни (innovation factors) та індикатора «чинників, що підсилюють виробництво» (efficiency enhancers). Своєю чергою, ці три індикатори обчислюються на основі використання 9 наборів даних про стан макроекономічних показників, рівень розвитку інфраструктури, стан здоров'я населення й рівень його освіти, технологічної готовності економіки, рівень ринкової ефективності тощо.

Другий – індекс економічної свободи IEF (Index of Economic Freedom), створений інтелектуальним центром «Heritage Foundation». Індекс економічної свободи скла дається з 12 індикаторів (економічних свобод):

- 1) свобода ділової активності (Business Freedom);
- 2) прозорість торгової політики країни (Trade Freedom);
- 3) фіскальної політики уряду (Fiscal Freedom);
- 4) урядової регуляторної політики (Freedom from Government);
- 5) монетарної політики (Monetary Freedom);
- 6) залучення капіталів та іноземних інвестицій (Investment Freedom);
- 7) свободи банківської і фінансової діяльності (Financial Freedom);
- 8) дотримання прав на приватну власність (Property Rights);
- 9) забезпечення трудових прав і свобод (Labor Freedom);
- 10) ефективність судової діяльності (Judicial Effectiveness);
- 11) податкове навантаження (Tax Burden);
- 12) державні витрати (Gov't Spending).

Ці дванадцять індикаторів обчислюються на основі використання 50 наборів різноманітних даних економічного, фінансового, законодавчого й адміністративного характеру. Економічна свобода – це фундаментальне право кожної людини управляти її власною працею та майном. В економічно вільних суспільствах особи вільні у виборі роботи, виробництві товарів, витратах та інвестиціях будь-яким шляхом, яким забажають. Всі ці свободи підтримуються і захищаються державою. В економічно вільних суспільствах також уряд дозволяє праці, капіталу і товарам вільно пересуватися і утримується від примусу та тиску на свободи, втручається лише у разі необхідності збереження і функціонування самого себе. Вага кожного зі 112 факторів вважається однаковою, через це загальний індекс являє собою середнє арифметичне від показників.

Крім цього, до показників економічного стану відносять:

1. Річне зростання ВВП (%)
2. ВВП на особу (дол. США)
3. Безробіття (%)
4. Інфляція (%)
5. Державний борг (% від ВВП)

Суспільний вимір сталого розвитку можна сформулювати на підставі трьох індикаторів:

1. Індексу якості та безпеки життя QLI (Quality-of-life index), розрахованого міжнародною організацією «Economist Intelligence Unit».
2. Індексу розвитку людського потенціалу HDI (Human Development Index).

3. Індексу освіченості суспільства IKS (Index of Knowledge Societies), розрахованого департаментом ООН з економічного та соціального розвитку.

3.3

Соціальне середовище в сільських населених пунктах (далі – СНП), містах і регіонах у більшості досліджень характеризується ступенем соціальної безпеки, соціально-психологічним кліматом та ризиком захворювання на «соціальні» недуги (туберкульоз, алкоголізм, наркоманія). З огляду на це сформовано перелік показників, що якнайповніше характеризують соціальне середовище та демографічний розвиток.

Соціальне середовище оцінюють такими показниками:

- коефіцієнт злочинності;
- частка тяжких злочинів у загальній кількості, %;
- кількість самогубств у розрахунку на 100 000 жителів;
- кількість уперше поставлених діагнозів активного туберкульозу в розрахунку на 100 000 жителів;
- кількість хворих, узятих на облік для лікування й реабілітації від розладів психіки внаслідок вживання наркотичних та інших психотропних речовин, у розрахунку на 100 000 жителів;
- частка безробітних у міській місцевості, які не мають роботи більш ніж 1 рік, %;
- співвідношення розлучень і шлюбів, число разів;
- частка дітей, народжених поза шлюбом, %;
- кількість ДТП у розрахунку на 100 км доріг;
- заборгованість у виплаті заробітної плати, грн. на одного працівника;
- заборгованість у виплаті пенсій, грн. у розрахунку на одного пенсіонера.

Слід підкреслити, що соціальну нестабільність та напруженість у суспільстві зумовлюють переважно такі чинники, як підвищення рівня безробіття та злочинності, поширення алкоголізму та наркоманії. Демографічний розвиток оцінюють такими показниками:

- коефіцієнт смертності немовлят, ‰;
- коефіцієнт перинатальної смертності, ‰;
- середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 15 років (без диференціації за статтю), років;
- середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 45 років (без диференціації за статтю), років;
- середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 65 років (без диференціації за статтю), років;
- коефіцієнт сальдо міграції;
- коефіцієнт інтенсивності міграції, ‰.

Найважливішим демографічним показником вважають показник очікуваної тривалості життя, оскільки він включений до методики розрахунку індексу людського розвитку (ІЛР).

Тема 5: ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Питання для обговорення

1. Опишіть на конкретному прикладі регіону України як реалізується регіональний сталий розвиток.
2. Що включає поняття «територіальна громада»? Чому сталий розвиток громад є чи не найважливішим в Концепції сталого розвитку?
3. Державне правове регулювання сталого розвитку громад .

Питання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте Стратегію розвитку окремого регіону України на включеність в неї основних елементів Концепції сталого розвитку та Цілей сталого розвитку ООН.

2. Ознайомлення з кейсом Тростянецької громади:

1) <https://www.prostir.ua/?news=kurs-na-stalyj-rozvytok-kejs-trostryanetskoji-hromady>

2)

<https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2020/trostianets-hromada-takes-a-lead-in-all-ukraine-successful-commu.html>.

Теми рефератів

1. Стратегія сталого розвитку територіальної громади.
2. Суть програми ООН «сталий розвиток , орієнтований на громаду».

Опорний конспект

1. Сталий розвиток регіонів та регіональна політика.
2. Кейси реалізації регіональних стратегій сталого розвитку.
3. Сталий розвиток громад.
 - 3.1. Стратегічне управління сталим розвитком громад.
 - 3.2. Проекти впровадження сталого місцевого розвитку.

1

Усі регіони України мають свої як індивідуальні особливості, так і загальні риси сталого розвитку. До останніх слід віднести:

-взаємозалежність рівня соціально-економічного розвитку та екологічного стану регіонів, хоча диференціація за соціально-економічними та екологічними показниками в останні роки між регіонами постійно зростає;

-взаємопов'язаність виробничих, технологічних процесів виробництва та споживання;

-схожість існуючих передумов сталого розвитку, що пов'язана із ресурсним потенціалом, економічно-виробничою потужністю регіонів при наявній різноманітності та специфічних особливостях регіональної господарської діяльності;

-загальний вплив галузевої та секторальної державної політики на регіональний розвиток, що має спільні завдання, інтереси та виключає автономний регіональний розвиток тощо.

Пріоритети у забезпеченні стійкості соціально-економічного розвитку можна диференціювати таким чином: *декларативні* – це пріоритети вищого рівня, найчастіше вони не піддаються кількісному опису та більшою мірою соціальні за своїм змістом; *забезпечуючі* – це джерела і фактори стійкого розвитку, саме вони можуть забезпечити пріоритети вищого рівня, пріоритетні напрямки розвитку окремих галузей і сфер; *реалізовані* – тобто ті, які забезпечені відповідними ресурсами і дають реальну віддачу.

Ефективність реформування економіки країни, її стабільний і безпечний розвиток залежить від реалізації політики інтенсифікації використання потенціалу регіонів, орієнтованого на сталий розвиток шляхом поєднання державних і регіональних інтересів. Упровадження сучасних прогресивних механізмів господарювання дозволить успішно вирішувати проблеми підвищення стійкості регіональних економік при недостатньому фінансовому забезпеченні відтворювальних процесів.

Досвід розвинених країн свідчить, що в регіонах має бути розроблена і реалізована власна модель економічного розвитку, яка спроможна врахувати власні особливості регіонів. Така модель (система) повинна забезпечувати стабільний розвиток економічних суб'єктів, захищати економічні інтереси регіону, здатна забезпечувати реалізацію державних рішень і завдань та необхідну ефективність для відтворення, реінвестування і рефінансування капіталу.

Створення стійких параметрів соціально-економічного розвитку регіонів – це певна траєкторія, у площині якої можуть і повинні вирішуватись регіональні завдання, що стосуються соціального, економічного, фінансового, адміністративного, організаційного й ін. розвитку та вирішення яких передбачає достатність ресурсів та тих факторних умов (наявність ресурсу не на нульовому рівні, взаємозамінність ресурсів, плавність і інтенсивність розвитку економіки регіону не повинна порушуватися кризовими зовнішніми впливами), що визначаються оптимальними часовими параметрами та закріпленими повноваженнями в системі прийняття регіональних управлінських рішень.

При всій спільності формування цих видів ресурсів і граничних умов, важливість їх наявності очевидна, тому що в іншому випадку практичне вирішення такого складного завдання, як реалізація концепції стійкого і безпечного розвитку регіону, стає нереальною.

Основними цільовими вимогами, що ставляться для досягнення сталого розвитку, обов'язковими визначено: динаміку приросту населення, розвиток регіональних органів влади та закріплення за ними владних повноважень, розвиток сфери малого підприємництва, освітній рівень населення регіону, культурна ідентичність. Саме застосування такого підходу має усунути базові

негативні перекося й тенденції, що призводять до зменшення рівня доходів населення, зменшення обсягів виробництва продукції, скорочення робочих місць, безробіття, неефективності діяльності суб'єктів господарювання.

3.1

В Україні поняття «територіальна громада» є відносно новим для економічної науки. Довгий час територіальні громади досліджувались у двох площинах: правовій – як суб'єкти місцевого самоврядування та в соціологічній – як соціальні суб'єкти, що формують інтереси територій різного рівня.

Сформована ситуація в дослідженні проблематики сталого розвитку регіонів характеризується наявністю різноаспектних підходів до вибору критеріїв сталості – від пріоритету екологічної складової, визначення факторів стійкого функціонування економічної системи регіону, виявлення відцентрових і доцентрових векторів територіальної організації – до визнання важливості відтворювального підходу, що забезпечує реалізацію принципу системності у вивченні шляхів вирішення даного питання.

Концепція сталого соціального та економічного розвитку на місцевому рівні, у тому числі концепція сталої громади, є унікальною методикою довгострокового планування місцевого розвитку. До її загальних принципів відносять:

1 принцип

Людство спроможне надати розвиткові системного характеру, щоб він відповідав потребам нинішнього покоління, не знижуючи спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби

2 принцип

Обмеження в експлуатації природних ресурсів є відносними. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також зі здатністю біосфери до іманентного самовідновлення

3 принцип

Необхідно прагнути задовольнити основні потреби всіх людей, не допускаючи масової бідності, адже бідність – причина екологічних катастроф, соціально-політичних протистоянь та війн

4 принцип

Слід врівноважити стан життя тих, хто користується надмірними благами (грошово-матеріальними), з екологічними можливостями планети, соціально-економічними можливостями громади

5 принцип

Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом територій глобальної екосистеми Землі, що змінюється

При цьому загальним для всіх підходів є те, що до **основних принципів** формування і реалізації концепції сталого розвитку регіону відносяться:

фокусування на найбільш істотних викликах і проблемах в соціально-економічній сфері;

адекватність діяльності організаційно-виробничих та інфраструктурних одиниць бізнеспроцесам (у тому числі інноваційної спрямованості), що реалізуються в регіоні;

активізація інвестиційної діяльності;
інтеграція регіону в національний і світовий економічний простір;
забезпечення збалансованості розвитку системоутворюючих елементів регіонального господарства.

У сучасних умовах формування нових підходів до сталого розвитку регіональних економік, функціонування яких сьогодні характеризується диспропорційністю та асинхронністю, має вагомим теоретичне та практичне значення. Це особливо важливо для регіонів України, яким притаманні глибокі диспропорції в галузевій структурі економік, природно-ресурсному, матеріально-технічному, організаційному, кадровому, фінансовому та інвестиційному забезпеченні регіонального виробництва, що відповідно й ініціює пошук нових форм їх позиціонування в загальному процесі стабілізації та послідовного нарощування темпів зростання національної економіки.

На даному етапі слід визначити два ключові *пріоритети*, що дозволять забезпечити сталий розвиток регіонів:

- інновації та науково містка економіка (1),
- охорона та відновлення навколишнього середовища (2).

Пріоритет 1. Інновації та науково містка економіка. У рамках реалізації такого пріоритету основним є забезпечення взаємодії регіональних та місцевих органів влади та інших зацікавлених сторін на регіональному рівні з метою поліпшення існуючої політики та розробки нових методів у сфері більш ефективного використання потенціалу у галузі інновацій та економіки знань.

Проектна співпраця у рамках даного пріоритету можлива у наступних напрямках:

1.1 *Інновації*, дослідництво та технологічний розвиток:

- організація діяльності з підтримки ініціатив у сфері дослідження, розробки наукових розробок, розбудови інноваційної інфраструктури (технопарки, інноваційні центри, інкубатори, кластери);

- зміцнення творчої взаємодії у ланцюгу: знання – бізнес – громадський сектор;

- розвиток та підтримка еко-інновацій і нових екологічно-чистих технологій, а також управлінських підходів таких як державні закупівлі продукції, що є екологічно чистою;

- розробка заходів спрямованих на реструктуризацію регіонів, які знаходяться в залежності від традиційних видів економічної діяльності, натомість використання потенціалу регіону з позиції інноваційного підходу, що є більш перспективним для вітчизняного та міжнародного ринків.

1.2 *Підприємництво*:

- сприяння розвитку підприємництва та бізнес-проектів, особливо у науковомістких та інноваційних сферах;

- розвиток регіональних структур підтримки бізнесу;

- посилення фінансової допомоги розвитку підприємництва за допомогою міжнародних грантових інструментів;

- підтримка і розвиток регіональних бізнес-кластерів та просування сучасних ефективних бізнес-ідей;

- розвиток диверсифікації сільських районів;

- надання дозволів та сприяння ініціатив підприємців для виходу на міжнародний ринок та підвищення конкурентоспроможності;
- підтримка еко-інновацій та систем управління навколишнім середовищем у межах розвитку підприємництва.

1.3 Інформаційне суспільство:

- розробки у сфері інформаційних та комунікаційних технологій для розвитку (ІКТ) з метою підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємців;
- сприяння розвитку та використання ІКТ продуктів, наприклад у створенні регіональних громадських послуг (електронний уряд, електронна база лікарень і т.п.);
- розширення участі громадськості в процесі інформатизації суспільства;
- встановлення кращих з'єднань ІКТ між регіонами.

1.4 Зайнятість, людський капітал та освіта:

- підвищення рівня кваліфікацій з метою можливості розробки та впровадження інновацій;
- збереження та створення нових робочих місць у сфері інноваційної та науковомісткої роботи, адаптація місцевої та регіональної політики до соціально-економічних змін, глобалізаційних процесів та демографічних змін;
- розробки у галузі розвитку ініціатив щодо зайнятості населення;
- підтримка більш ефективного використання потенціалу та трансферу знань у сфері розвитку бізнесу;
- збільшення обсягів інвестицій у дослідження і розвиток людського капіталу;
- розширення участі на ринку праці дискримінованих груп (наприклад, жінок або літніх людей);
- підвищення гнучкості працівників та підприємств, пропаганда бережливого ставлення до здоров'я у безпечних умовах праці, розширення системи освіти та розвитку персоналу.

Пріоритет 2. Охорона та відновлення навколишнього середовища. Мета даного пріоритету – забезпечення регіональних і місцевих органів влади та інших зацікавлених сторін на регіональному рівні механізмами поліпшення їх політик та методів у сфері охорони навколишнього середовища та запобігання ризикам. Такий пріоритет включає *заходи за наступними напрямками:*

- 2.1 Природні та технологічні ризики, кліматичні зміни.
- 2.2 Управління водними ресурсами.
- 2.3 Запобігання накопичення та управління відходами.
- 2.4 Збереження біологічного різноманіття та природної спадщини, якості повітря.
- 2.5 Енергетика та сталий розвиток транспортних систем.
- 2.6. Культурна спадщина та збереження ландшафтів.

Згідно зі «Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» територіальні громади в результаті проведеної реформи самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток усєї країни. Через залучення коштів місцевих бюджетів громади матимуть можливість розв'язувати важливі проблеми, на які державних ресурсів не вистачає.

Питання збільшення доходів бюджетів територіальних громад за рахунок додаткових внутрішніх надходжень є надзвичайно актуальним. Нині у їхньому складі виділяються такі механізми екологічної політики, що формують доходи, які не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансферів:

- надходження 60% плати за землю для бюджетів сіл і селищ;
- плата за забруднення навколишнього природного середовища у частині, що зараховується до відповідного бюджету;
- платежі за спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення.

Для забезпечення фінансової спроможності громад здійснювати належні їм функції вони мають володіти можливістю розпоряджатися власним бюджетом включно з коштами, отриманими від сплати за користування належними їм природними ресурсами.

У цьому контексті важливими є такі завдання:

- визначення податкової бази, яка дасть змогу забезпечити виконання територіальними громадами власних повноважень з урахуванням об'єктивних критеріїв дотування державою переданих повноважень;
- приведення до економічно обґрунтованих норм рентних платежів, а також упорядкування пільг щодо використання природних благ територіальних громад (земельних, водних, мінеральних ресурсів);
- удосконалення механізмів реалізації екологічної політики на локальному рівні для забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Загальні економічні, політичні, соціальні та демографічні тенденції, їх регіональна і локальна специфіка позначилися на ситуації в окремих поселеннях.

Спад виробництва, закриття ряду підприємств, що відігравали містоутворюючу роль, позбавили жителів численних невеликих міст, передусім із монофункціональною економікою, робочих місць, а місцеві бюджети – основного джерела доходів.

Брак коштів спричинив занепад соціальної інфраструктури, зокрема у житлово-комунальному господарстві, руйнацію дорожньо-транспортної мережі.

Багаторазово посилилася замкненість локальних ринків праці. Традиційна для України масштабна маятникова міграція (коли мешканці маленьких поселень щоденно їздять на роботу чи навчання до більш розвинених міст) поступово заміщувалася стаціонарною, і все більше населення концентрувалось у великих містах та обласних центрах. Це зумовило зростання потреби у житлі, в соціальних та побутових послугах, а відтак, і підвищення навантаження на інфраструктуру та комунікації.

Поступово склалась ситуація, коли вкрай необхідно терміново вирішувати складні проблеми у сферах будівництва житла, створення та розширення зручних транспортних сполучень, інфраструктури водопостачання і водовідведення, постачання тепла та електроенергії, формування середовища культурного розвитку й оздоровлення.

Незадовільним є ступінь задоволення потреб значної маси населення в якісному житлі. Суттєвою залишається частка домогосподарств, члени яких змушені користуватися житлом недостатньої площі в застарілих, аварійних або

малопритатних будинках. Інститут соціального та / або тимчасового житла не сформований, а ринок орендного житла є нерозвиненим та тінізованим. Неприятливі умови середовища існування у містах зумовлені відсутністю системного підходу до розвитку міст через брак сучасних генеральних планів розвитку міста та недостатнє фінансування. Внаслідок відсутності системного підходу розвиток комунальної, соціальної, транспортно-шляхової, торговельної та побутової інфраструктури відбувається хаотично, що призводить до невідповідності інфраструктури міста зростаючим потребам громади.

Громадськість не має змоги брати участь у партісіпаторному плануванні простору безпосереднього проживання і часто відсторонена від можливості висловити свою думку з питань облаштування місця проживання. Ця ситуація зумовлена різними *причинами*, серед яких найвагомішими є: незавершеність реформи децентралізації, несталі процедури залучення громадянського суспільства до процесу прийняття рішень, нестача фінансових ресурсів у громадах тощо.

Досягнення сталого розвитку на локальному рівні перш за все потребує зусиль, спрямованих на поліпшення умов проживання соціально вразливих верств населення – бідних та багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, тощо. Задоволення потреб у житлі громадян із середніми доходами досягатиметься в результаті прискорення масштабів житлового будівництва, спрощення та здешевлення процедур відведення землі під будівництво, доступності кредитних ресурсів для будівництва або придбання житла та державної підтримки відповідних кредитних програм. Житлова політика має також використовуватись як складова структурної, зокрема регіональної, політики, сприяючи мобільності робочої сили. Відповідними механізмами можуть бути формування сектору доступного орендного житла, у т. ч. такого, що перебуває у власності місцевих громад, впровадження партнерських схем будівництва чи придбання житла із залученням коштів роботодавців тощо.

Забезпечення сталого розвитку міст, поселень та громад як сприятливих середовищ проживання вимагатиме перенесення акценту з адміністративно затверджуваних планів на стратегування територіального розвитку з дотриманням принципів універсального дизайну, тобто для всіх жителів, у т. ч. осіб з обмеженими можливостями, жінок з дітьми, людей похилого віку тощо. Для цього необхідні партнерство, взаємоузгодженість та інклюзивна участь територіальних громад, органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства та бізнесу. Стратегії розвитку на локальному рівні мають бути сформовані з дотриманням принципів відкритості, інклюзивності та наукової обґрунтованості з одночасним впровадженням системи показників для подальшого моніторингу та громадського контролю у процесі реалізації.

Фінансування реалізації завдань стратегії за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів має відбуватися на основі затверджених рішеннями рад відповідних рівнів генеральних планів розвитку населених пунктів і територій. Рекомендації щодо досягнення цілі:

- створення умов та забезпечення доступу до достатнього, безпечного і недорогого житла та основних життєвих послуг;

- розвиток надійної, безпечної та зручної транспортної та іншої інфраструктури (з дотриманням принципів універсального дизайну, тобто для осіб з обмеженими можливостями, жінок з дітьми, людей похилого віку тощо);
- розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного і сталого планування (на підставі генеральних планів) та управління за участю громадськості на принципах сталого розвитку за умови збереження наявних та визначення нових об'єктів культурної і природної спадщини;
- розвиток системи оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, а також запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, забезпечення реагування на них і подолання їх наслідків;
- мінімізація негативного впливу за будь-яким виміром (екологічний, безпековий тощо) на життя і здоров'я жителів.

3.2

На сьогодні в Україні відсутня нормативно встановлена єдина державна система стратегічного планування. Законодавчу базу з питань розроблення стратегічних та програмних документів розвитку регіонів (областей) та територіальних громад в Україні складають:

- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- Закон України «Про місцеві державні адміністрації»;
- Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»;
- Закон України «Про засади державної регіональної політики»;
- Бюджетний кодекс України, стаття 24-1.
- Закон України «Про державні цільові програми»;
- Закон України «Про прогнозування та розроблення програм соціально-економічного розвитку»;
- Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015,
- Постанова КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року»;
- Постанова КМУ від 7 жовтня 2015 р. № 821 «Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року»;
- Постанова КМУ від 11 листопада 2015 р. № 931 «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів»;
- Постанова КМУ від 11 листопада 2015 р. № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів»;
- Наказ Мінрегіону від 31.03.2016 № 79 «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації».
- Наказ Мінрегіону від 30 березня 2016 року N 75 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та

програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади».

Відповідно до зазначених нормативних актів, система прогнозних, стратегічних та програмних документів соціально-економічного розвитку регіонів та територіальних громад включає наступне:

Таблиця 1

Стратегічне управління розвитком регіону

Територіальний рівень управління	Назва документу стратегічного планування та програмування
Обласний рівень	<ul style="list-style-type: none">• Стратегія регіонального розвитку області на період до 2020 року• План заходів з реалізації у 2015–2020 рр. Стратегії розвитку відповідної області на період до 2020 року <ul style="list-style-type: none">• Цільові регіональні програми розвитку окремих сфер на середньостроковий період• Програма економічного і соціального розвитку області на відповідний рік
Рівень територіальних громад міст	<ul style="list-style-type: none">• Стратегія розвитку міста на довгостроковий період;• План заходів з реалізації Стратегії розвитку відповідного міста на середньостроковий період;• Цільові програми розвитку окремих сфер в містах;• Програма економічного і соціального розвитку міст на відповідний рік
Рівень об'єднаних територіальних громад	<ul style="list-style-type: none">• Стратегія розвитку об'єднаної територіальної громади на довгостроковий період• План (програма) соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади на коротко- та середньостроковий період

Пріоритетні завдання щодо досягнення ЦСР:

1. Приведення стратегічних документів соціально-економічного розвитку (галузеві стратегії, стратегії розвитку областей, міст, ОТГ) у відповідність до ЦСР України.

2. Встановлення чітких вимірюваних показників досягнення цілей та завдань в рамках реалізації таких стратегій відповідно до індикаторів, встановлених у ЦСР України.

3. Забезпечення інклюзивності процесу – широке залучення до реалізації ЦСР приватного бізнесу та суспільства, партнерство на міжнародному рівні.

4. Забезпечення ефективного управління розвитком територій; підвищення інституційної спроможності публічної влади та бізнесу, обізнаності суспільства з цих питань.

Інтеграція ЦСР у стратегічні документи на субнаціональному рівні та, особливо, на рівні територіальних громад (базовому, найнижчому рівні) є складним процесом, що потребує узгодженості та чітких дій місцевої влади, громадськості та бізнесу. В якості загального алгоритму поетапного узгодження

стратегічних цілей розвитку територіальних громад із ЦСР може бути використаний (з урахуванням специфіки сфери публічного управління) підхід, що був розроблений Глобальною Ініціативою зі Звітності, Глобальним договором ООН та Всесвітньою радою підприємців зі сталого розвитку (WBCSD) для сфери бізнесу.

Таблиця 2

Алгоритм врахування національних ЦСР в стратегічних і програмних документах областей та територіальних громад

Крок Усвідомлення ЦСР	1	Що таке ЦСР? Чому ЦСР важливі для громад? Засадничі сфери відповідальності
Крок Визначення пріоритетів	2	Картування проблем Вибір індикаторів та збір даних Визначення пріоритетів
Крок Встановлення цілей	3	Визначення набору цілей та ключових показників результативності Визначення вихідних даних Оголошення про зобов'язання щодо ЦСР
Крок Інтегрування	4	Впровадження ЦСР Інтеграція принципів сталого розвитку у всі види діяльності Долучення до партнерства всіх
Крок 5 Звітність та поширення інформації		Ефективне звітування та комунікація Інформування щодо виконання ЦСР

КРОК 1. «УСВІДОМЛЕННЯ ЦСР» Починати процес інтеграції регіональних та місцевих (локальних) стратегічних та програмних документів до ЦСР доцільно з інформаційно-просвітницької кампанії для представників влади та громади щодо мети, принципів, сутності, механізмів досягнення ЦСР на глобальному та національному рівнях, а також щодо міжнародного досвіду запровадження у процес стратегічного планування концепції сталого розвитку. Інформаційно-просвітницьку роботу може ініціювати та проводити місцева влада, громадські організації, вітчизняні та міжнародні експерти з питань стратегічного планування сталого розвитку, в тому числі за підтримки проектів міжнародної технічної допомоги. Формами такої роботи можуть бути: круглі столи, громадські слухання, інформаційні семінари та тренінги-практикуми за участі широкого кола представників всіх потенційних партнерів, медійне супроводження (публікації у ЗМІ, запровадження інформаційних телевізійних та радіо програм, прес-конференції, брифінги тощо).

КРОК 2 «ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ» Не всі 17 глобальних та національних ЦСР будуть однаково актуальними для субнаціонального рівня. Конкретні пріоритети сталого розвитку регіонів та територіальних громад визначаються на основі аналізу актуальних проблем в рамках 3-х компонентів сталого розвитку – економічних, соціальних, екологічних, що є характерними для кожної відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Метою роботи на даному етапі є визначення «слабких місць», ліквідація яких потребує першочергового спрямування зусиль. Цей процес повинен допомогти зацікавленим сторонам в розробці стратегій, програм і проектів, спрямованих

на реальні проблеми і правильне виявлення їх причин. Для цього зацікавленим сторонам, до того як приступити до розробки цілей і завдань або планування стратегій слід провести ретельний причинно-наслідковий аналіз проблем та ситуації. Аналіз проблем сприятиме: □ чіткому розумінню не тільки суті проблем, але і їх першопричин, і пов'язаних з ними обмежень; □ визначенню реальних масштабів і складності проблеми, а також взаємозв'язків між різними факторами, що впливають на проблему, та ступеня впливу цієї проблеми на різні верстви населення; □ визначенню коротко-, середньо- та довгострокових заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення сталого вирішення проблеми; □ встановленню партнерських відносин, які можуть бути необхідні для ефективного рішення проблеми; □ оцінці ресурсів, які можуть бути необхідні для розв'язання проблем і їх причин. Крім того, аналіз проблем відіграє важливу роль в досягненні взаєморозуміння між зацікавленими сторонами: дуже важко виробити спільне бачення і стратегію, якщо немає спільного розуміння проблеми і її причин. Результати роботи з визначення проблем оформлюється у вигляді окремого документу – списку виявлених проблем.

КРОК 3. «ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІЛЕЙ» Рекомендується, щоб обсяг цілей та завдань регіону або територіальної громади, пов'язаних зі сталим розвитком, перш за все був орієнтований на пріоритети, визначені в Кроці 2. Це забезпечить відповідний вплив результатів їх реалізації для позитивного внеску в досягнення ЦСР, а також для зменшення актуальних та потенційних негативних впливів. Визначення стратегічних цільових орієнтирів сталого розвитку окремого регіону або громади доцільно проводити за таким алгоритмом: 1. Визначення набору цілей та ключових показників результативності. Виходячи із встановлених проблем та пріоритетів розвитку в рамках кожного елементу сталого розвитку доцільно провести порівняльний аналіз встановлених цілей та завдань із адаптованими національними ЦСР. У разі необхідності можна здійснити також аналіз на відповідність глобальним ЦСР.

КРОК 4. «ІНТЕГРУВАННЯ» Інтегрування сталого розвитку в основу діяльності та використання кількісно вимірюваних завдань підчас виконання функціональних повноважень місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування є фундаментальною умовою для успішної роботи над досягненням цілей. Для досягнення спільних цілей чи для роботи над системними змінами необхідно залучати партнерів задля посилення ефекту та збільшення впливу. Це означає, що принципи сталого розвитку мають стати основою діяльності не тільки органів влади але й бізнесу, неурядових організацій, стилем життя громадян.

Для практичної реалізації ЦСР та координації дій учасників процесу доцільним є утворення при обласній державній адміністрації або міській раді спеціальної інституції, відповідальної за реалізацію стратегічних цілей, здійснення управління реалізацією ЦСР та забезпечення ефективної взаємодії всіх сторін та моніторингу.

КРОК 5. «ЗВІТНІСТЬ ТА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ» Звітність зі сталого розвитку та ЦСР є стратегічним інструментом, який використовується у процесі прийняття відповідальних рішень, стимулює результативність місцевої

влади, залучає зацікавлені сторони та інвестиції. Ефективна звітність за чіткими процедурами та встановленою періодичністю створює довіру та додаткову цінність і може бути потужним інструментом, що стимулює внутрішні зміни і прийняття управлінських рішень на основі інтегрованого та орієнтованого на результат управління.

Тема 6. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІКРОРІВНЯ

Питання для обговорення

1. Обґрунтуйте необхідність сталого розвитку підприємств.
2. Як здійснюється планування та реалізації завдань із досягнення Цілей сталого розвитку підприємствами?
3. Використовуючи досвід окремої компанії, її нефінансову звітність, проаналізуйте реалізацію програми сталого розвитку підприємства.

Питання для самостійної підготовки

1. Нефінансова звітність підприємства.
2. Кейс зі Сталого розвитку окремої компанії.

Опорний конспект

1. Принципи сталого розвитку підприємства.
2. Управління сталим розвитком підприємства.
3. Досвід реалізації концепції сталого розвитку підприємствами.

1

Сталий розвиток важливий для компаній в таких аспектах як: охорона здоров'я, освіта, зміна клімату та занепад довкілля. В такий спосіб ці цілі Сталого розвитку здатні поєднати бізнес-стратегії з глобальними пріоритетами.

Компанії можуть використовувати ці ЦСР як всеохоплюючу основу для формування, посилення, інформування та звітування про свої стратегії, цілі та діяльність, що в свою чергу дозволить *отримати переваги*, такі як:

1) Визначення майбутніх бізнес можливостей ЦСР мають на меті змінити русло глобальних, державних та приватних інвестицій в напрямку викликів, які вони покликані подолати. Таким чином, вони окреслюють зростаючі ринки для компаній, які можуть запропонувати інноваційні рішення та сприяти трансформаційним змінам.

2) Посилення цінності корпоративного ефективного використання ресурсів За умов, що бізнес-сценарій для ефективного використання ресурсів

вже відпрацьований, ЦСР можуть, наприклад, посилити економічні стимули для компаній використовувати ресурси більш ефективно або перейти на більш ефективні альтернативи, оскільки зв'язок між зовнішніми і внутрішніми факторами ризику дедалі більше посилюється.

3) Посилення відносин між учасниками глобальних процесів та актуалізація, відповідно до темпу розвитку напрямків політики ЦСР відображають очікування учасників процесу та майбутній політичний напрямок на міжнародному, національному та місцевому рівні. Компанії, які переглянуть свої пріоритети відповідно до ЦСР, мають можливість здобути більшу лояльність клієнтів, працівників та інших учасників. У той час як компанії, що знехтують цією можливістю, будуть більш вразливими до зростаючих юридичних та репутаційних ризиків.

4) Суспільна та ринкова стабілізація Бізнес не може бути успішним у неспроможному суспільстві. Інвестування в процес досягнення цілей ЦСР посилює ключові показники бізнес-успіху, що включають в себе наявність правових ринків, прозорих фінансових систем і вільних від корупції інституцій з якісним управлінням.

5) Використання спільної мови та спільної мети ЦСР окреслюють загальні рамки для дій та ведення обговорень, які допоможуть компаніям спілкуватись з учасниками процесу на теми впливу та показників в більш систематичний та ефективний спосіб. Ці цілі сприятимуть створенню партнерств - синергій з метою реагування на найбільш нагальні суспільні виклики.

Визначення майбутніх бізнес можливостей. Глобальні виклики сталого розвитку вже самі по собі є ринковими можливостями для тих компаній, які здатні розробляти та втілювати інноваційні й ефективні рішення. До таких відносяться:

- Інноваційні технології для підвищення рівня енергоефективності, відновлюваної енергії, зберігання енергії, еко-будинки та сталий транспорт
- Заміна виготовлених та оброблених у традиційний спосіб продуктів на інформаційно-комунікаційні технології та інші технологічні розробки, що зменшують рівень викидів і відходів
- Задоволення потреб великого і здебільшого досі незадіяного ринку продуктів та послуг, включно з охороною здоров'я, освітою, енергетикою, фінансами та інформаційно-комунікаційними технологіями, що можуть покращити життя чотирьох мільярдів людей які на сьогодні живуть у бідності.

Глобальні зусилля урядів та інших учасників процесу в напрямку СР надалі посилять рушії зростання фінансової вартості корпоративної сталості та конкурентоспроможності, що включає:

- Запровадження податків, зборів та інших цінових механізмів для того, щоб актуальні зовнішні фактори для компаній переросли в розряд внутрішніх. Це дозволить ще більше посилити економічні стимули для компаній, використовувати ресурси більш ефективно або перейти на більш сталі альтернативи.

- Молоді покоління особливо цінують відповідальні та інклюзивні практики в бізнесі, і сталість виробництва відіграє дедалі важливішу роль у боротьбі за таланти. Моральний образ роботодавця, рівень його залученості та

продуктивності можуть зрости серед компаній, що здійснюють кроки в просуванні ЦСР.

– При прийнятті рішень про покупку споживачі довікола світу дедалі більше керуються суспільним сприйняття компанії, як такої, що опікується питаннями сталого розвитку, і ЦСР можуть надалі посилити цей тренд.

2

ООН розробила для бізнесу *Компас цілей сталого розвитку*.

Компас ЦСР покликаний бути дороговказом для компаній в питаннях того, як інтегрувати ЦСР до їх стратегій, а також як оцінювати та контролювати їх внесок у досягнення цих цілей. Путівник пропонує п'ять кроків, які допоможуть компаніям максимізувати їх внесок у досягнення ЦСР. Компанії можуть скористатись п'ятьма кроками для того, щоб визначити або адаптувати свій курс в залежності від того, як далеко просунулась компанія в забезпеченні ефективного використання ресурсів, що в свою чергу є результатом її основної бізнес-стратегії. Зазначені в компасі ЦСР п'ять кроків базуються на визнанні компаніями відповідальності за дотримання відповідності до норм чинного законодавства, поваги до міжнародних мінімальних стандартів та запобігання всім проявам, що негативно впливають на дотримання прав людини, в якості свого пріоритета. Компас ЦСР розроблений з огляду на великі мультинаціональні компанії. Малі та середні суб'єкти підприємництва, а також інші організації заохочуються до використання цього ресурсу в якості мотивації та адаптації в разі необхідності. Він розроблений для використання на рівні одиниць управління, однак може застосовуватись до конкретного продукту, ділянки, до певного організаційного та регіонального рівня в залежності від конкретних вимог. Компас ЦСР – це посібник, який поділений на секції, що в свою чергу відповідають кожному з п'яти кроків путівника.

01 Усвідомлення ЦСР Перш за все компаніям допомагають ознайомитись із ЦСР.

02 Визначення пріоритетів З метою охоплення найбільш вагомих бізнесможливостей і представлених ЦСР та зменшення ризиків компанії заохочуються визначити свої пріоритети на основі оцінки своїх позитивних та негативних, актуальних та майбутніх впливів на ЦСР протягом всього ланцюга формування вартості.

03 Встановлення цілей Визначення цілей є критично важливим для успіху бізнесу. Це також допомагає розвивати спільні цінності та кращий рівень продуктивності всередині організації. Шляхом інтегрування ЦСР до основних цілей компанії її керівництво може продемонструвати свою відданість у питаннях сталого розвитку.

04 Інтегрування Інтегрування принципів сталості до основних цілей бізнесу та управління, а також впровадження шляхів виконання завдань сталого розвитку в усіх сферах функціонування компанії – це ключ до успіху в досягненні поставлених цілей. З метою досягнення спільних цілей або подолання спільних викликів компанії все більше схильні долучатись до партнерства протягом ланцюга формування вартості, в межах свого сектору або з урядами та неурядовими організаціями.

05 Звітування та поширення інформації Цілі сталого розвитку надають компаніям можливість звітувати про ступінь їх виконання за допомогою узагальнених індикаторів та спільних пріоритетів. Компас Цілей сталого розвитку заохочує компанії включати Цілі сталого розвитку до інформування та звітування перед учасниками процесу.

Компас цілей сталого розвитку базується на визнанні всіма компаніями своєї відповідальності діяти згідно чинного законодавства, дотримуватись визнаних на міжнародному рівні мінімальних стандартів та поважати універсальні права – незалежно від розміру сектора або місця ведення ділової активності.

Протягом останніх кількох десятиліть неперервний діалог між бізнесом, урядами, громадським суспільством та інтелектуальними авторитетами сформував міжнародні рамки, принципи та договори відповідальної та етичної бізнес-поведінки.

Перелік принципів, які можна застосувати універсально для всіх компаній, включає:

- Тристоронню Декларацію принципів, що стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики від МОП (Міжнародна організація праці)

- Принципи Глобального договору ООН

- Настановчі принципи ООН, що стосуються бізнесу та дотримання прав людини Ці принципи закликають компанії поважати універсальні права та дотримуватись певних мінімальних стандартів. Для прикладу, Десять принципів Глобального договору ООН стосуються прав людини та праці, довкілля та боротьби з корупцією, і окреслюють мінімальні очікування від будь-якої компанії, що долучається до руху сталого розвитку. Схожим чином Настановчі принципи ООН стосовно бізнесу та прав людини ще раз підкреслюють та розвивають тему відповідальності компаній поважати права людини.

Додатково існує ряд настанов, що їх рекомендують компаніям взяти до уваги в якості основи для їх внеску до досягнення ЦСР. Сюди входять

ISO 26000 – Настанови з соціальної відповідальності та більш регіонально орієнтовані настанови, такі як Настанови для багатонаціональних компаній ОЕСР (Організації економічної співпраці та розвитку) Інструменти для існуючих принципів, стандарти та посібники, а також інші корисні бізнес інструменти можна знайти за адресою www.sdgcompass.org.

Науковці України пропонують таку логічну схему розроблення методів управління сталим розвитком підприємства: проведення декомпозиції управління сталим розвитком підприємства на об'єкти управління та керуючу систему; запровадження методів якісного та кількісного аналізу результатів управління сталим розвитком з одночасним обмеженням кількості аналізованих показників.

1-й підхід Механізм управління сталим розвитком підприємства має включати такі елементи:

1. Оцінка процесів, що тривають на підприємстві, з погляду його сталого розвитку.

2. Вибір стратегічного напрямку сталого розвитку підприємства.

3. Визначення додаткових тактичних пріоритетів сталого розвитку.
4. Оцінка стратегічного й тактичного напрямків розвитку з позиції його сталості.
5. Розроблення плану заходів щодо вдосконалення механізму управління сталим розвитком відповідно до визначених стратегічних і тактичних пріоритетів.

Орієнтація підприємств на концепцію сталого розвитку допомагає їм збільшувати свою частку ринку та отримати конкурентну перевагу. Підприємства, що реалізують концепцію сталого розвитку, сприяють підвищенню ефективності та продуктивності всього підприємства. Реалізація екологічних та соціальних аспектів не може бути здійснена без усвідомлення основної мети діяльності підприємства – максимізації прибутку.

2-й підхід Стале управління підприємством складається з семи етапів :

1. Проведення аналізу груп за загальними інтересами.
2. Визначення принципів та цілей сталого розвитку підприємництва.
3. Розробка та реалізація погодженого плану.
4. Розвиток організаційної культури, що підтримує сталий розвиток.
5. Розробка заходів з вимірювання та стандартів.
6. Підготовка звітів.
7. Підтримка внутрішньої системи моніторингу.

Кожна компанія чи організація принаймні раз на рік повинна публікувати так званий звіт про сталість. Оскільки стандартний формат такого звіту ще не розроблений, кожна компанія повинна розробити власний формат.

3

Стратегічний план діяльності підприємства як правило розробляють на основі 3-10 довгострокових стратегічних цілей, запланованих до виконання на майбутні 5-10 років. Одним із найважливіших етапів стратегічного планування є формулювання пакету стратегічних цілей, оскільки останнє впливає на конкретизацію довгострокових напрямків та визначення тактичних цілей, а

також на призначення осіб, відповідальних за їх виконання.

Рис. 1. Процес формування стратегічних цілей підприємства.

Кожна ціль підприємства потребує опису та обґрунтування, оскільки є внеском до загального стратегічного напрямку. Цілі сталого розвитку мають бути включені до довгострокового плану на рівні визначення стратегічної мети. Для цього підприємство має: дібрати конкретні ЦСР, які відповідають загально стратегічним напрямкам розвитку; до кожної із обраних ЦСР визначити завдання, дії, заходи та відповідальних осіб; угрупувати індикатори їх досягнення.

Оскільки стратегування ЦСР знаходиться у площині пересіку приватних та суспільних інтересів, то низка міжнародних організацій долучилась до розробки методичного і організаційного інструментарію, спрямованого на спрощення процесу стратегічного планування сталості підприємствами.

У Добровільному національному огляді щодо Цілей сталого розвитку в Україні відзначено, що за підсумками 2019 р. наша країна у цілому досягла певного прогресу за п'ятнадцятью з сімнадцяти Цілей, при цьому конкретний внесок бізнесу узагальнити складно. Однак український Центр «Розвитку КСВ», який з 2016 р. щорічно проводить Конкурс кейсів з корпоративної соціальної відповідальності, зібрав упродовж 4 років 116 кейсів від 64 компаній та 40 нефінансових звітів 21 компанії з числа найбільших платників податків, що уможливило проведення певних узагальнень.

Вітчизняні компанії, які заповнюють нефінансову звітність розробляють окремі стратегії зі сталого розвитку або інтегрують ЦСР у наявні стратегії. В 2019 р. більше половини обстежених компаній реалізовували саме стратегії зі сталого розвитку. Варто зазначити, що розробка окремих стратегій зі сталого розвитку є більш поширеною практикою серед транснаціональних корпорацій, яку продовжують вітчизняні філії (Nestlé, Carlsberg Group, CRH, Lifecell, Coca-Cola Beverages Ukraine та ін.). Визначимо якими напрямками сталого розвитку найбільше опікуються компанії (див. табл. 3).

Таблиця 3

Рейтинг ЦСР за кількістю згадок у нефінансовій звітності компаній за 2015-2020 рр.

Цілі сталого розвитку	Кількість згадок ЦСР у звітах	Рейтинг
Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання	70	1
Ціль 4. Якісна освіта	62	2
Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя	59	3
Ціль 5. Гендерна рівність	52	4
Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво	52	5
Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура	48	6
Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші	45	7
Ціль 17. Партнерство заради сталого розвитку	43	8
Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови	41	9
Ціль 7. Доступна та чиста енергія	41	10
Ціль 11. Сталый розвиток міст і громад	41	11
Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату	40	12
Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути	33	13
Ціль 10. Скорочення нерівності	31	14
Ціль 1. Подолання бідності	25	15
Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства -	16	16
Ціль 14. Збереження морських ресурсів	16	17

Найчастіше український бізнес впроваджує практики, дії та заходи, які спрямовані на досягнення трьох цілей: Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання; Ціль 4. Якісна освіта; Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя. При цьому найменш значимими для компаній були такі цілі: Ціль 1. Подолання бідності; Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства; Ціль 14. Збереження морських ресурсів.

Тема 7. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ТА МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ

Питання для обговорення

1. Обґрунтуйте переваги та вигоди запровадження соціальної відповідальності бізнесу.
2. Покажіть які обмеження несе запровадження СВБ.
3. Наведіть приклади мотивації персоналу до КСВ.
4. Опишіть конкретний кейс соціального підприємництва в Україні.

Питання для самостійної роботи

1. Підберіть кейси
 - Соціальної відповідальності бізнесу (перед власними працівниками, перед громадами, тощо);
 - КСВ на прикладі українських підприємств;
 - Соціального підприємництва.

Опорний конспект

1. Соціальна відповідальність у концепції сталого розвитку.
2. Соціальна відповідальність бізнесу.
3. Мотивація персоналу до КСВ.
4. Соціальне підприємництво.

1

Включення України в європейські й світові інтеграційні процеси спонукають вітчизняні підприємства відстоювати власні позиції в жорсткій конкурентній боротьбі. Для досягнення необхідного рівня конкурентоздатності вітчизняних підприємств та національної економіки в цілому є необхідним забезпечення високих темпів їх розвитку та реалізації потенціалу. Але при цьому замало лише факторів економічної ефективності – вони повинні активно і системно доповнюватися чинниками етичного, соціального та екологічного характеру.

На сучасному етапі розвитку в Україні актуалізується дотримання принципів соціальної відповідальності, що, передусім, викликано підтримкою глобальних ініціатив: Глобального договору Організації Об'єднаних Націй (ГД ООН), Керівництва для мультинаціональних підприємств Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Всесвітньої ради бізнесу із сталого розвитку (WBCSD), Принципів ООН з соціальної відповідальності інвесторів (PRI), Глобальної ініціативи зі звітності (GRI), Міжнародного стандарту ISO 26000:2010 «Керівництво з соціальної відповідальності».

Найвідомішою міжнародною ініціативою у розвинених країнах Європи та Америки в галузі соціальної відповідальності бізнесу є Глобальний Договір ООН, який об'єднав провідні соціально-відповідальні корпорації світу на основі десяти принципів відповідального ведення бізнесу. Керівники корпорацій, що

беруть участь у Глобальному Договорі, вважають, що підприємства повинні підтримувати права людини; свободу об'єднань і визнання на ділі права на укладення колективних договорів; виступати за ліквідацію будь-якої дискримінації у сфері праці та зайнятості; відповідати за стан навколишнього середовища та сприяти екології; протидіяти всім формам корупції. Будучи найбільшою в світі глобальною ініціативою, Глобальний договір ставить своїм першочерговим завданням демонстрацію і забезпечення соціальної легітимності бізнесу та ринків. Своїм приєднанням до Глобального договору компанія заявляє про те, що розділяє переконання в тому, що ділова практика, яка спирається на універсальні принципи, сприяє більшій стійкості і справедливості глобального ринку, сприяє формуванню процвітаючих суспільств. В інтересах досягнення цих цілей Глобальний договір забезпечує навчання та участь за допомогою декількох механізмів: політичних діалогів, навчання, місцевих мереж і партнерських проектів. Отже, Глобальний договір є добровільною ініціативою щодо сприяння сталому розвитку та відповідальній громадянській позиції корпорацій; набором цінностей, заснованих на принципах, які отримали загальне визнання; форумом для навчання та обміну досвідом; мережею компаній та інших зацікавлених сторін.

Глобальний договір ООН підписали вже 8000 компаній в 145 країнах. З 2006 року в Україні існує місцева мережа Глобального договору, яка об'єднує понад 160 учасників – від великих міжнародних компаній до середніх і малих підприємств, а також неурядових організацій, академічних установ, бізнес-асоціацій тощо.

Велике значення для імплементації соціальної відповідальності в Україні має представлена 15 вересня 2017 року Урядом Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (далі - ЦСР). Глобальні Цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН з питань сталого розвитку. За ініціативи Уряду України та за сприяння ООН в Україні протягом року тривав відкритий та інклюзивний процес адаптації ЦСР. Беручи до уваги принцип «нікого не залишити осторонь» та використовуючи широкий спектр інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів, була розроблена національна система ЦСР (86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання). У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку.

2

СВБ - добровільна діяльність бізнесу (підприємств та ФОП) відповідно до законодавства, що направлена на власний сталий розвиток задля збільшення прибутковості, добробуту працівників, мешканців регіону, де працює підприємство, галузь, до якої воно належить, та країна в цілому шляхом виконання економічних, соціальних та екологічних програм.

У стандарті ISO 26000, запропонованому Міжнародною організацією зі стандартизації, встановлені такі принципи соціальної відповідальності бізнесу:

- виробництво якісної продукції та послуг для споживачів;
- інвестиції у розвиток виробництва та людського потенціалу;

- неухильне виконання вимог законодавства (податкового, трудового, екологічного);
- побудова добросусідських і взаємовигідних відносин із зацікавленими сторонами;
- концепція бізнесу, орієнтованого на підвищення національної конкурентоспроможності;
- врахування суспільних очікувань та загальноприйнятих етичних діловій практиці;
- формування громадянського суспільства через партнерські програми, проекти суспільного розвитку.

Запровадження КСВ дає підприємствам певні економічні преференції:

- формується висока репутація в очах клієнтів (підвищується ціна бренду та лояльність клієнтів, налагоджуються партнерські зв'язки);
- вдосконалюється процес управління, насамперед завдяки запобіганню ризикам різних видів;
- з'являється можливість підвищити доходи, насамперед через вирішення проблем з державними органами та органами контролю, налагодження дієвих відносин з ними;
- економія на залученні і утриманні висококваліфікованих спеціалістів;
- стандартизація (відповідно до міжнародних стандартів) дає змогу вийти на нові ринки;
- збільшення обсягу продажу та частки ринку;
- своєчасний доступ до актуальної інформації з компетентних джерел забезпечує швидкість реакції на критичні проблеми в регіоні та більш ефективно управління ризиками;
- з'являється можливість отримання засобів із фондів, що створюються соціально-орієнтованими підприємствами під соціально-орієнтовані програми.

Що ж стосується недоліків КСВ, то це втрати від заходів, які були реалізовані та не принесли очікуваних результатів, тобто прояви сукупності ризиків.

До ризиків відповідальності, які можна страхувати відносять наступні групи:

- ризики цивільної відповідальності;
- ризики професійної відповідальності.

Серед ризиків цивільної відповідальності виділяють наступні види: ризики неплатежів та недбалого виконання контрактних зобов'язань; ризики відповідальності за вантаж морського та авіаційного перевізника, за вантаж автотранспортного перевізника; ризики відповідальності у міжнародному бізнесі (відповідальність перевізника вантажів, судновласника, відповідальність перед третіми особами); ризики відповідальності позичальника за непогашення кредиту.

Ризики професійної відповідальності пов'язанні з відповідальністю за помилки або упушення, що їх допустила особа під час виконання своїх професійних обов'язків. Вони ґрунтуються на законодавчо-нормативних актах, що регламентують обов'язки сторін в відповідних сферах діяльності. Основу

професійної відповідальності становить порушення контракту між виконавцем та споживачем послуги чи товару. Будь-яка особа, що купує послугу, товар, розраховує на компетентність та сумлінність виконавця. Якщо споживачеві завдано шкоди, він має право притягти до відповідальності виконавця в судовому порядку. Тому для збереження власних коштів підприємцям вигідніше страхувати свої ризики відповідальності.

Форми соціальної відповідальності бізнесу у громадянському суспільстві:
– „відкрита” форма соціальної відповідальності базується на ідеї прийняття на себе зобов’язань за розв’язання тих питань, в яких зацікавлене суспільство. Така форма охоплює добровільні та самостійно визначені типи поведінки і стратегії відповідальності перед суспільством.

– „прихована” форма соціальної відповідальності визначає офіційні та неофіційні інституції країни, через які узгоджується відповідальність організацій перед суспільством. „Прихована” форма відповідальності зазвичай включає в себе ті цінності, норми, правила, які найчастіше законодавчо зобов’язують підприємців будувати свою поведінку у руслі громадських, економічних та політичних інтересів країни.

Принципами соціально відповідальної поведінки бізнесу на сучасному етапі є:

- виробництво якісної продукції та послуг для споживачів;
- створення привабливих робочих місць та виплата легальних зарплат;
- дотримання вимог чинного законодавства (податкового, трудового, екологічного тощо);
- ефективно ведення бізнесу, спрямоване на підвищення добробуту своїх працівників та акціонерів;
- розбудова добросовісних стосунків з усіма суспільними одиницями;
- задоволення суспільних очікувань щодо ведення господарської діяльності;
- внесок у розбудову суспільства через партнерські програми та проекти місцевого розвитку.

3

З позицій Концепції сталого розвитку розглядають такі мотиви, переваги та недоліки СВ:

МОТИВИ:

- 1) зробити працевлаштування та залучення пріоритетом на рівні рад директорів, керівництва та виробничо-збутових ланцюгів;
- 2) сприяти тому, щоб компанії-учасники спілкувались з громадами, містами та регіонами як відповідальні партнери для розвитку та впровадження нових надійних засобів виробництва, споживання та нових джерел доходів;
- 3) в основу ділової активності ставити принципи прозорості та поваги до прав людини;
- 4) Розробка заходів щодо зниження: 1) зростання рівня конкуренції; 2) загострення проблем зайнятості населення, 3) соціальна нестабільність, 4) погіршення стану навколишнього середовища;

5) зниження рівня конкуренції; участь в міжнародних бізнес-комунікаціях у зв'язку з виконанням прийнятих у практиці розвинених країн норм і стандартів, у тому числі природоохоронного характеру; залучення нових споживачів, формування стійкої лояльності існуючих клієнтів;

6) зниження фінансових і нефінансових ризиків; вирішення проблем соціальної нестабільності та зайнятості;

7) вирішення проблем енергозабезпечення підприємств, працівників, населення, регіону, де працює підприємство.

Концепція участі підприємства у соціальному розвитку суспільства, соціальної відповідальності реалізується через напрями: соціальної відповідальності перед працівниками, соціальної відповідальності перед державою, соціальної відповідальності перед суспільством регіону, територій, на яких працює підприємство.

Соціальна відповідальність перед працівниками передбачає створення якісних і безпечних умови праці, гідну, чесну, адекватну оплату праці та систему мотивації й заохочення, справедливу систему надбавок і компенсацій, корпоративну культуру, відносини, екологію праці.

Соціальна відповідальність підприємства перед державою передбачає своєчасну та сплату податків, відрахувань, штрафів та інших платежів.

Соціальна відповідальність перед суспільством регіону, територій, на яких працює підприємство передбачає ініціативні та компенсаційні витрати та програми з участі у суспільному житті, його розвитку, покращенню умов існування громади на територіях, що оточують підприємство.

Соціальні аспекти, які складають ділову репутацію підприємства, відображають рівень його відповідальності перед суспільством. В окремих випадках є показниками технологічного і інноваційного рівня і потенціалу підприємства, оскільки на підставі наявності певного рівня технологій підприємство дотримує і виконує державні і суспільні норми і стандарти, в тому числі й екологічні. Соціальні аспекти ділової репутації підприємства мають декілька джерел походження. Перше джерело – ініціативна діяльність власника підприємства, друге джерело – вимушена реакція підприємства на вимоги суспільства. Оскільки перший варіант є найбільш сприятливим для підприємства як з боку мотивації, так і з боку результативності, то розглянемо його більш докладно.

Соціальна відповідальність підприємства припускає, що його власник має ухвалювати рішення і здійснювати дії, які збільшують рівень добробуту і відповідатимуть інтересам як суспільства, так і підприємства. При цьому кожний власник підприємства по-перше розуміє необхідність й можливість соціальної діяльності по-різному. По-друге, рівень соціальної відповідальності власників підприємств різний, отже й витрати і програми будуть різними. По-третє, мотивація і цілі власників підприємств до соціальної діяльності різні: особисті переконання, вимоги суспільства, свідоме інвестування коштів в добрі й гарні стосунки і позитивне ставлення суспільства тощо.

Мотивація соціальної відповідальності власника і як наслідок підприємства є результатом послідовності етапів: потреби – мотиви – соціально відповідальні дії – цілі. Глибинну мотивацію соціальної відповідальності власника підприємства як особи, можна навести у вигляді етапів: потреби

власника – мотиви власника – соціально відповідальні дії – цілі власника. Глибинна мотивація власника є основою для мотивації соціальної відповідальності підприємства в цілому, яку можна представити як послідовність етапів: потреби підприємства – мотиви підприємства – соціально відповідальні дії – цілі підприємства.

Таблиця 1

Мотивація КСВ власника (лідера)

Критерії соціальної відповідальності	Потреби	Мотиви	Цілі
Економічна відповідальність	Матеріальні потреби	Прагнення до стабільного позитивного фінансового стану. Прагнення до визнання підприємства, формуванні ділової репутації	Фінансовий стан. Визнання підприємства. Довіра суспільства
Юридична відповідальність	Потреба в безпеці	Прагнення відчувати стабільність, упевненість, довіру, законність здійснюваної діяльності	Стабільність, упевненість, безпека, розвиток
Етична відповідальність	Потреба в причетності. Потреба в пошані.	Прагнення відповідати етичним принципам, прийнятим в суспільстві. Прагнення до схвалення етичних принципів в суспільстві. Прагнення до розширення норм етичної практики в рамках підприємства. Прагнення до вдосконалення особистої системи моральних цінностей.	Схвалення соціально-етичних принципів підприємства. Моральний розвиток. Моральне задоволення.
Прийнята на себе відповідальність.	Духовні потреби.	Прагнення до духовного розвитку особи. Прагнення до соціального й етичного схвалення особи. Прагнення здійснити внесок у розвиток суспільства і вирішення соціальних проблем.	Духовне задоволення. Соціальне визнання, етичне схвалення.

Соціальна відповідальність менеджера відображає низку правових, економічних, управлінських аспектів відповідальності, оскільки регулюється певними правовими нормами та низкою обов'язків, які зазначаються у кваліфікаційних характеристиках цієї професії.

На сьогодні існують дві протилежні точки зору щодо сутності соціальної відповідальності менеджера організації.

1. коли менеджер дотримується принципу отримання максимального прибутку, не порушуючи при цьому законів та норм державного регулювання, то він є соціально відповідальним.

2. врахування не тільки економічних та правових норм, але й людських та соціальних аспектів професійної діяльності менеджера.

При цьому вважається, що кожна організація є частиною суспільства, тому відповідальний керівник повинен дбати, щоб його організація активно діяла у таких сферах, як захист навколишнього середовища, соціальне

забезпечення та допомога малозабезпеченим верствам населення, благоустрій навколишньої території тощо. Соціальна відповідальність менеджера складається з кількох рівнів:

- відповідальність перед споживачем,
- відповідальність перед підлеглими,
- відповідальність перед суспільством, країною,
- відповідальність перед акціонерами чи компаньйонами.

Традиційно в рамках внутрішньої корпоративної соціальної відповідальності найбільша увага приділяється розвитку відносин із працівниками підприємства, їх мотивації та соціальній захищеності. Подібний підхід виступає вже не просто як турбота про колектив, а розглядається як необхідна умова виживання і розвитку підприємства в довгостроковій перспективі. Корпоративна соціальна відповідальність як базова цінність повинна бути фундаментом мотиваційної політики підприємств і організацій. Це дієвий інструмент, який є вагомим мотиваційним чинником для працівників на шляху досягнення як особистих, так і стратегічних цілей підприємства. Цінності позитивного впливу – це ті, що підтримують вигідну для підприємства поведінку працівників і допомагають утілити стратегічні цілі.

Удосконалення механізму мотивації у сучасному підприємстві має спрямовуватися на стимулювання цінної для підприємства поведінки, підтримку та винагородження за впровадження та дотримання його цінностей.

Соціальна відповідальність як базова цінність стимулюється через винагородження працівників за результатами високої якості роботи, позитивні відгуки споживачів, підтримку колег, участь у благодійних і волонтерських програмах тощо.

Науковцями пропонується схема впровадження цінностей соціальної відповідальності в корпоративну систему організації, яка передбачає декілька етапів, зокрема:

- розроблення бачення й місії. Тобто сфокусувати наміри кожного працівника в організації на досягнення загальної мети. Керівники, менеджери й рядові працівники повинні мати ясне розуміння своєї особистої соціальної відповідальності та загального бачення соціальної відповідальності;

- вибір цінностей, моделей розвитку та оцінка гнучкості, обґрунтування необхідності змін. Тут виділяються цінності соціальної відповідальності відносно всіх зацікавлених сторін та оцінюється, як організація може пристосовуватися до цінностей соціальної відповідальності, ознайомлення підлеглих із планом перетворень;

- розроблення програми перетворень, цілей і ключових показників для ціннісної трансформації трьох рівнів: усієї організації, її структурних підрозділів і кожного працівника;

- гармонізація системи соціальної відповідальності, формування лідерських цінностей та оцінка моделей поведінки вищої управлінської ланки, поведінкова гармонізація для лідерів;

- передбачає програми особистісної гармонізації для керівників, групового єднання в окремих командах, функціональних структурах і

підрозділах, а також тренінги на тему технологій соціальної відповідальності для всіх категорій працівників та актуалізацію бачення й цінностей компанії.

Схема впровадження цінностей соціальної відповідальності в корпоративну систему організації є основою мотиваційної політики та стратегії корпоративної соціальної відповідальності.

4

Характерними ознаками соціального підприємництва є:

- наявність соціально-важливої місії, яку виконує організація;
- отримання доходу, який використовується на фінансування його діяльності;
- досягнення соціального ефекту для покращення якості життя цільової групи;
- застосування нових, інноваційних підходів до розв'язання соціальних проблем.

Соціальне організація в процесі своєї діяльності розв'язує потрійне завдання:

- соціальну проблему, яку впродовж певного часу не вирішили через обмежений доступ певної цільової групи до фінансових та політичних ресурсів для її розв'язання;
- розробку та впровадження інноваційного механізму вирішення соціальної проблеми, який порушує усталений, але не справедливий стан речей;
- вивільнення ресурсів для цільової групи, що передбачає краще майбутнє не тільки для окремих індивідів, але й для суспільства в цілому.

Соціальний підприємець виокремлює проблему, з якою частина населення змирилася і сприймає як даність з тих чи інших причин та сам розробляє і впроваджує новий спосіб вирішення проблеми – у вигляді послуги чи продукту. Отже, соціальне підприємництво дає можливість часткового і динамічного розв'язання гострих проблем суспільства.

Тема 8. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Питання для обговорення

1. Обґрунтуйте причини та суть глобального інформаційного забезпечення сталого розвитку. Які ви бачите протиріччя цього процесу?
2. Чому не всі країни формують інформаційне забезпечення?
3. Сталий розвиток підприємства: порівняйте на основі аналізованих на попередніх заняттях кейсах окремих підприємств підходи до інформаційного та аналітичного забезпечення їх сталого розвитку.

Питання для самостійної роботи

1. Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку України та місце в ньому інформаційно-аналітичного підходу.
2. Статистика сталого розвитку в Україні.

Теми рефератів

1. Аналіз динаміки показників сталого розвитку України за останні 3 роки.
2. Сталий розвиток для економічного зростання України.

Опорний конспект

1. Міжнародні підходи до інформаційного забезпечення сталого розвитку.
2. Формування інформаційного забезпечення сталого розвитку макрорівня.
3. Інформаційне забезпечення управлінням сталим розвитком підприємства

1

У 2015 році Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) наголосила на необхідності забезпечення збору, обробки, аналізу та розповсюдження достовірних, своєчасних, доступних та достатньо дезагрегованих даних для використання їх при формуванні національних стратегій та планів сталого розвитку, а також задля здійснення моніторингу стану справ у сфері досягнення ЦСР з боку ООН та інших міжнародних організацій, що опікуються сталим розвитком.

Для вирішення завдань щодо статистичного моніторингу та звітності щодо досягнення Цілей сталого розвитку 6 березня 2015 року Статистичною комісією ООН була створена Група високого рівня з Партнерства, Координації та Підвищення Інституційної спроможності у статистиці для Порядку денного щодо сталого розвитку до 2030 року, яка мала щорічно звітувати з цього питання Статистичній комісії. Задля поширення партнерства та широкого розповсюдження інформації про діяльність цієї Групи високого рівня було започатковано щорічний Світовий Форум Даних щодо Даних Сталого Розвитку ООН.

Додатково було створено Міжсекторальну агенцію та Експертну групу по Індикаторам ЦСР, завданням якої було визнано розвиток та впровадження глобального середовища індикаторів для вимірювання прогресу у досягненні ЦСР (глобально та на національному рівні).

Глобальне середовище індикаторів було створено цією групою та затверджено на 48-й сесії Статистичної комісії ООН в березні 2017 року. Воно включило до себе 242 індикатора (9 з яких повторюються для використання в рамках аналізу досягнення різних ЦСР), відносно яких було досягнуто узгодженості усіх країн-членів ООН. 6 липня 2017 року ГСІ схвалено Генеральною Асамблеєю ООН.

Визначення Глобального середовища індикаторів стало важливим кроком у активізації процесу досягнення ЦСР, зокрема в частині підвищення спроможності інституцій ООН та національних урядів у оцінці поточного стану справ щодо досягнення ЦСР та формуванні планів й стратегій сталого розвитку. Наявність цих індикаторів дала змогу ООН у 2018 році підготувати Звіт щодо ЦСР, у якому було окреслено ситуацію з досягненням ЦСР за регіонами й країнами, виявлено проблеми, які потребують розв'язання у першу чергу. Зауважимо, що включені до ГСІ показники в основному призначені для здійснення огляду прогресу у досягненні ЦСР на глобальному рівні, але формування цих показників має здійснюватися базуючись на даних окремих країн. При чому ці дані мають бути співставними між собою та стандартизованими, а також достовірними. В іншому випадку ООН отримає викривлений аналіз ситуації щодо досягнення ЦСР, що, у свою чергу, призведе до схвалення необґрунтованих та неефективних управлінських рішень.

Водночас, як застосування показників, що входять до складу ГСІ, так і додержання інших рекомендацій ООН, здійснюється національними урядами на добровільних засадах. Далеко не всі країни готові до збору інформації щодо таких показників. Для цього існують різні причини: відсутність джерел інформації для їх збору, складності у трансформації системи звітності в країні, низький інституційний потенціал статистичних органів та органів державного й місцевого управління, відсутність необхідних фінансових ресурсів для забезпечення збору відповідних даних тощо. Генеральний Секретар ООН у своїй доповіді на сесії 2019 року зазначив що по більш ніж половині глобальних показників більшість країн або не збирають дані на регулярній основі, або не мають встановленої методики їх оцінки. Відсутність інформації по такій кількості індикаторів заважає всеоглядно оцінити результати у досягненні цілей сталого розвитку.

2

Визначені задачі на глобальному рівні потребують створення національних платформ звітності та розповсюдження даних на рівні окремих країн.

Серед позитивних практик створення спеціальних національних платформ можна розглянути Інтернет платформу національної звітності щодо ЦСР, розроблену у 2016 році Адміністрацією загальних служб та Бюджетно-адміністративним управлінням США. Така ж платформа також була впроваджена Управлінням національної статистики Великої Британії. Незважаючи на те, що удосконалення цих Інтернет-платформ ще триває й у

США, й у Великій Британії, ці країни надають допомогу у впровадженні подібних систем в інших країнах світу в разі їх зацікавленості.

Важливу роль у встановленні національних індикаторів ЦСР та здійснення на цій основі моніторингу реалізації національних програм і стратегій сталого розвитку відіграє наявність розвинутої у країнах інституційної структури управління сталим розвитком.

Існують різні приклади організації таких систем. Серед найбільш ефективних підходів ООН відзначає інституції, створені у Бангладеш, Білорусі, Коста-Ріці та Нігерії. Так, Уряд Бангладеш у 2016 році призначив Головного координатора при Канцелярії прем'єр-Міністра, якій несе відповідальність за здійснення національної програми моніторингу досягнення ЦСР. Одним з важливих завдань його діяльності є налагодження системи статистичного збору інформації за національними індикаторами ЦСР та здійснення кроків щодо розширення кількості таких індикаторів

Крім того, існує позитивний досвід щодо залучення до процесу досягнення ЦСР й інших інституцій, зокрема національних парламентів, найвищих ревізійних управлінь та органів місцевого самоврядування. Зокрема, заслуговує на увагу досвід Нідерландів та Фінляндії щодо запровадження щорічних звітів урядів перед парламентами з питань здійснення ними заходів з досягнення ЦСР. Також корисним є доручати національним ревізійним управлінням перевірку ефективності витрат коштів (державних та отриманих за рахунок міжнародної допомоги), що спрямовувалися на досягнення ЦСР. Подібний підхід вже застосовується у 20 країнах світу. Важливим є залучення до цього процесу й органів місцевого самоврядування, які безпосередньо відповідають за стан розвитку інфраструктури життєзабезпечення на своїх територіях, що значною мірою впливає на якість життя населення.

Протягом року в рамках адаптації ЦСР в Україні, за підтримки агентств ООН в Україні та участі понад 800 провідних експертів з різних сфер діяльності, пройшли масштабні консультації на центральному та місцевих рівнях. Оскільки процес визначення національних завдань проходив відкрито, то, крім представників влади та міжнародних організацій, у заході брали участь також представники громадянського суспільства, ділової спільноти та громадських організацій. За результатами консультацій 15 вересня 2017 року Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка була підготовлена Міністерством економічного розвитку та торгівлі України та затверджена Міжвідомчою робочою групою високого рівня з питань організації процесу впровадження ЦСР в Україні. У цьому документі було визначено 86 завдань розвитку та 172 базових показників (індикаторів) для досягнення ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку. Деякі глобальні завдання не увійшли до національних з причин не релевантності чи не актуальності. Проте більшість завдань Глобальної стратегії ЦСР було враховано у національних завданнях. Важливою ціллю є «Партнерство заради сталого розвитку», оскільки міжнародне співробітництво та залучення іноземних інвестицій є важливою складовою досягнення сталого розвитку в Україні. Індикаторами вищезазначеної цілі визначено такі, як: кількість проектів державно-приватного партнерства; відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг в річному вимірі; чистий притік прямих

іноземних інвестицій; співвідношення обсягу приватних грошових переказів з-за кордону із ВВП. Станом на 2019 рік вже є індикатори, цільові значення яких випереджають заплановані, і такі, за якими поки результати незначні або відсутні.

Більшість показників підлягають кількісному вимірюванню, а отже потребують достатніх можливостей національної статистичної системи, проте, як зазначено в Національній доповіді, «аналіз наявної в Україні інформаційної бази для моніторингу глобальних показників досягнення ЦСР свідчить, що наразі органи державної статистики збирають інформацію щодо 96 показників. При цьому інформація збирається та розробляється: за 52 показниками – у повній відповідності до існуючих міжнародних стандартів; за 44 показниками – у неповній відповідності (частковій) до існуючих міжнародних стандартів». Ще 35 показників не підлягають кількісному вимірюванню. А інші індикатори залишаються невизначеними та потребують подальших уточнень та консультацій.

У зв'язку з реформою децентралізації влади постає актуальність розробки регіональних стратегій сталого розвитку з адаптованими до національних регіональними завданнями та індикаторами.

За оцінками дослідження, опублікованого ПРООН, «у цілому ЦСР для України відповідають духу та принципам Порядку денного 2030 та завданням глобальних ЦСР». У цьому дослідженні також відзначено, про амбіційність та складність завдань, виконання яких передбачено Національною доповіддю, та як найбільш складні й такі, що потребують залучення приватних інвестицій, визначено такі:

- у 4 рази зменшити рівень бідності;
- удвічі підвищити продуктивність сільського господарства за рахунок використання інноваційних технологій;
- довести до 100% частку міського та сільського населення, яке має доступ до питної води гарантованої якості;
- майже втричі скоротити обсяги скидів забруднених стічних вод у водні об'єкти;
- у 3,5 рази збільшити частку енергії, виробленої з відновлюваних джерел;
- удвічі знизити енергоємність ВВП;
- забезпечити підвищення рейтингу України в легкості ведення бізнесу, піднявшись з 81 на 20 місце;
- у 10 разів зменшити частку сільського населення, яке проживає на відстані понад 3 км від доріг із твердим покриттям;
- у 3,3 рази підвищити частку транспорту громадського користування та в 4 рази – частку транспортної інфраструктури й дорожнього сервісу, що враховують потреби людей з інвалідністю;
- у 7 разів підвищити частку доріг загального користування державного значення з твердим покриттям, що відповідають нормативним вимогам;
- у 5 разів підвищити витрати на виконання наукових і науково-технічних робіт, а також більш ніж у 10 разів – частку реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової;

- забезпечити 100% затвердження регіонами стратегій розвитку та планів заходів щодо їх реалізації за участю громадськості;
- майже в 3 рази збільшити площу природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- маже вдвічі збільшити кількість робочих місць у сфері туризму;
- майже у 2 рази збільшити частку спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі їх утворення;
- втричі скоротити частку скидів забруднених стічних вод у загальному обсязі скидів до морського середовища;
- забезпечити 100% задоволення населення Донецької та Луганської областей користуванням інфраструктурними об'єктами та рівнем надання послуг у сфері адміністративного управління.

У той же час, цільових досліджень з питання якою мірою відповідають визначені Україною індикатори тим, що були схвалені ООН, не проводилося. У Національній доповіді також не визначено системи та порядку проведення моніторингу досягнення цих показників, що значно послаблює ефективність імплементації цього документу.

Слід також зазначити, що органом, який відповідає за досягнення ЦСР в Україні, є Міністерство економічного розвитку та торгівлі. У цьому міністерстві питаннями ЦСР опікується профільний департамент.

3

Управління підприємством ґрунтується на системі інформації, яка являє собою сукупність усіх видів інформації, що циркулює як на рівні самого підприємства, так і в зовнішньому середовищі. Виділяють *три типи інформаційних потоків*:

- внутрішньофірмова інформація, яка формується управлінським персоналом і використовується для організації управління;
- зовнішня інформація, отримана підприємством ззовні (відомості про конкурентів, постачальників, дослідження фінансового ринку);
- вихідна інформація, яка формується на підприємстві і свідомо передається різними офіційними і неофіційними каналами у зовнішнє середовище.

Потоки економічної інформації являють собою сукупність повідомлень в різних формах (усній, письмовій, графічній та ін.), що виникають між виробничими і управлінськими підрозділами підприємства при здійсненні ними функцій управління. *Система інформаційних потоків* – це сума потоків інформації, яка дозволяє вести підприємству фінансово-господарську діяльність. Інформаційні потоки забезпечують нормальну роботу підприємства. Тому головна мета роботи з інформаційними потоками – оптимізація роботи всього підприємства. Поняття «інформаційний потік» агреговане, яке містить різноманітні види інформаційних потоків, що обслуговують фінансово-господарську діяльність, тому всі їх різноманітня можна класифікувати по ряду ознак:

- по відношенню до підприємства,
- відповідно до рівнів системи управління,
- значення в організації процесу управління,

- за ступенем формалізації,
- за носіями,
- за терміновістю,
- за ступенем конфіденційності інформації,
- за значимістю,
- за швидкістю передачі,
- за сферою охоплення.
- за напрямками діяльності (інформаційні потоки, що описують поточну, фінансову та інвестиційну діяльність підприємства);
- за постійністю в часі (дискретні і безперервні інформаційні потоки);
- за повнотою інформації (стислі і загальні інформаційні потоки).

Виходячи із завдань, які постають перед інформаційним забезпеченням управління сталим розвитком підприємства, нами пропонується алгоритм його функціонування як виду діяльності.

В основу покладений проектний підхід, за яким поступово реалізуються наступні етапи:

1. Етап збору інформації: вибір інформаційних ресурсів із зовнішніх та внутрішніх джерел (облікових, позаоблікових, які становлять первинні аналітичні дані).

2. Етап обчислення: дані перетворюються на аналітичну інформацію, необхідну для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку підприємства.

3. Аналітичний етап: аналіз інформації, використання її для складання прогнозів і розробки управлінського рішення.

Для того, щоб управлінські рішення, що приймаються, були ефективними, вони повинні ґрунтуватись на вмінні особи, яка приймає рішення, отримати дані, перетворити їх у потрібну для прийняття рішення інформацію та правильно її інтерпретувати

Виокремлюють завдання застосування сталого розвитку підприємств:

1. Застосуванням до розробки ПЗ загальних принципів і вимог екологічного виробництва й використання технічних об'єктів.

2. Реалізація «зеленого», ресурсозберігаючого та безвідходного виробництва ПЗ.

3. Впровадження в управління підприємствами нових моделей з урахуванням принципів сталого розвитку.

Вирішення цих завдань вимагає розроблення інформаційної технології забезпечення сталого розвитку підприємств. До основних складових інформаційної технології забезпечення сталого розвитку підприємств відносять:

- Програмне забезпечення.
- Апаратне забезпечення.
- Нормативно-правове забезпечення.
- Математичне забезпечення.
- Технологічне забезпечення.
- Інформаційне забезпечення

Під засобами забезпечення та реалізації сталого розвитку підприємств розуміють:

- створення та підтримку роботи інформаційно-аналітичних центрів, освітніх та науково-дослідних установ із питань сталого розвитку та аналогічних центрів кращих практик сталого розвитку;
- пріоритетність розробки та впровадження екологічних технологій, зокрема енергоощадних і низьковуглецевих;
- забезпечення наукової обґрунтованості рішень у сфері врахування принципів сталого розвитку;
- сприяння розвитку досліджень, що забезпечують оцінку ресурсів та їх ефективного використання;
- впровадження нових моделей в управління підприємств (екосистеми, бізнес-інкубатори, техноцентри тощо);
- використання у діяльності підприємств ресурсозберігаючого ПЗ;
- використання на всіх етапах життєвого цикла ПП принципів «зеленості»;
- використання інновації та кращі практики з розробки ПЗ.

Тема 9: ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА

Питання для обговорення

1. Роль ООН у формуванні Зеленої економіки (<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123331/9-Chmyr.pdf>).
2. Опишіть зелені ініціативи ЄС, зокрема European Green Deal та ін.
3. Зелена економіка і сталий розвиток – це одне й те ж?
4. European Green Deal – рекомендації для бізнесу (<https://www.rac.org.ua/uploads/content/579/files/webfinal02arecommendations-for-businessua2020.pdf>).

Питання для самостійного опрацювання

1. Зелені ініціативи ЄС.
2. Проєкт «Європейський зелений курс: можливості та загрози для України».

Опорний конспект

1. Зміст і особливості «зеленої» економіки.
2. Складові розвитку «зеленої» економіки.
3. Бізнес-ініціативи щодо розвитку зеленої економіки.

1

У 1966 році американський економіст Коннет Боулдінг опублікував статтю «Економіка майбутнього космічного корабля Земля» (Boulding, 1997). У загальному вигляді ключову ідею автора такого можна сформулювати таким чином. Зростання населення Землі, виснаження природних ресурсів та порушення асиміляційного потенціалу планети зумовили вичерпання можливостей «відкритої економіки», заснованої на умовно необмежених ресурсах і необмеженому потенціалі планети переробляти відходи цивілізації. Подібну економіку вчений назвав «ковбойською» за асоціацією з безкрайними рівнинами та безтурботним, споживчим способом життя. Екологічні умови змушують переходити до нових принципів «замкненої економіки» (її автор називає «економікою космонавтів»). У ній, як і в космічному кораблі, всі джерела ресурсів і всі резервуари для відходів обмежені з точки зору як притоку, так і відтоку. Через це людина повинна організовувати свою діяльність на основі циклічних систем відтворення необхідних засобів життєзабезпечення.

Формування «зеленої» економіки, заснованої на принципово новому типі технології та економічних відносин, має закономірний характер. З одного боку, це обумовлено необхідністю переходу до сестейнового розвитку, що дозволяє подолати загрозу глобальної екологічної катастрофи і забезпечити перехід до пріоритетів соціального (особистісного) розвитку людини. З іншого боку, досягнутий науковий і технічний рівень суспільства на сучасному етапі

створює передумови до вирішення поставлених завдань. Завдання формування «зеленої» (сестейнової) економіки на даному етапі цивілізаційного розвитку стає можливим завдяки тому, що Третя промислова революція створює передумови для переходу на значно ефективніші технологічні рішення щодо виробництва і споживання продукції.

«Зелена» економіка – це господарська система, що забезпечує досягнення цілей стійкого розвитку. Теорія «зеленої» економіки базується на трьох аксіомах:

- неможливо нескінченно розширювати сферу впливу в обмеженому просторі;
- неможливо вимагати задоволення нескінченно зростаючих матеріальних потреб в умовах обмеженості ресурсів;
- усе на поверхні Землі є взаємозв'язаним.

Одне з перших визначень поняття «зеленої економіки» було дано у 2008 році UNEP: «зелена економіка (green economy) – це економіка з низькими викидами вуглецевих сполук, яка ефективно використовує ресурси і відповідає інтересам всього суспільства». У визначенні наголошено на двох основних екологічних проблемах людства: обмеженості природних ресурсів та великому обсязі викидів парникових газів. Саме тому як синонім зеленої економіки часто використовують термін «низьковуглецева економіка» (low-carbon economy). Розвиток низьковуглецевої економіки визначено однією з цілей розвитку Європейського Союзу на період до 2020 р. Терміни не є взаємозамінними, оскільки низьковуглецева економіка є поняттям більш вузьким і охоплює енергетичний сектор, розвиток альтернативної енергетики, а також проблеми енергоемності виробництва та енергоефективності економічної діяльності в цілому.

Близьким по значенню до «зеленої економіки» є «економіка замкненого циклу» (circular economy), яка передбачає використання сучасних технологій на всіх етапах життєвого циклу товару: від видобування або вирощування сировини до утилізації продукту. Даний термін має за змістом акцент на знешкодженні або переробці відходів, що також дещо звужує сферу його використання. Зелена економіка є тією частиною національної економіки, розвиток якої не поглиблює протиріччя між технічними та природними системами та не призводить до виникнення нових екологічних проблем. Процес трансформації традиційної або «коричневої» економіки, що супроводжується зростанням «зеленого» сектору часто називають «озелененням» (greening), що не є вдалим перекладом, оскільки асоціюється з ландшафтним дизайном і насадженням рослин на певній території. Більш точно можна назвати даний процес переходом до більш зеленої економіки (transition to a greener economy). Він має включати комплекс заходів організаційного, економічного, нормативноправового характеру, що дозволить змінити структуру економіки в напрямі підвищення рівня екологічної безпеки та соціальної спрямованості відтворювальних процесів.

Виходячи з існуючих природно-екологічних реалій, що накладають в кінцевому підсумку обмеження на розвиток продуктивних сил і відповідні параметри матеріально-енергетичного метаболізму людської цивілізації в

умовах Землі (Global footprint, 2016), формуються основні контури сестейнової (або «зеленої») економіки, саме її покликана побудувати Третя промислова революція (Т.п.р.).

Характеристики «зеленої» економіки багато в чому відтворюють контури «економіки космонавтів», про яку ми згадували на початку.

Основні контури зеленої економіки:

- застосування відновлюваних ресурсів;
- замкнені цикли використання ресурсів;
- матеріальні компоненти гармонійно вписуються в екосистеми;
- стабільний обсяг індустріального метаболізму;
- дематеріалізація метаболізму (в рази!);
- ефективне акумулювання енергії;
- режим постійної самооптимізації (самонастроювання)
- технічних систем на оптимальні параметри гомеостазу;
- режим постійного самовдосконалення;
- неперевищення екологічних порогів;
- збереження біорізноманіття та екосистем;
- пріоритет відтворення особистісної основи людини.

Доречно навести сформульовані Г. Дейлі принципи забезпечення базових засад «зеленої» економіки (Дейли, 2002).

- темпи використання невідновлюваних природних ресурсів не повинні перевищувати темпи заміщення невідновлюваних ресурсів на відновлювані;
- темпи використання відновлюваних природних ресурсів не повинні перевищувати темпи їх відтворення природними системами;
- межі порушення/забруднення природних систем не повинні перевищувати ємності асиміляційного/відновлюваного потенціалу (несучої здатності).

Як бачимо, ключові властивості «зеленої» економіки покликані вивести її на новий, значно вищий рівень еколого-економічної ефективності. Це дозволить виконувати її функції з мінімальним впливом на природні системи.

2

Структура зеленої економіки. Зелені технології на сьогоднішній день отримують розвиток у всіх сферах людської діяльності, але пріоритетними програмою UNEP (програма ООН з навколишнього середовища) визначено 10 ключових секторів:

- сільське господарство;
- житлово-комунальне господарство;
- енергетика;
- рибальство;
- лісове господарство;
- промисловість;
- туризм;
- транспорт;
- утилізація та переробка відходів;

- управління водними ресурсами.

Стимулювання трансформацій в напрямі зеленої економіки на глобальному та міжнаціональному рівнях. Програмою ООН з навколишнього середовища у 2008 році відбулось затвердження Глобального зеленого нового курсу (ГЗНК), спрямованого на сприяння оздоровленню фінансової системи, подолання рецесії в економіці, переведення після кризового розвитку на шлях екологічно чистого і стабільного розвитку, збільшення кількості робочих місць. З цією метою пропонується пакет державних інвестицій, фіскальних стимулів, політичних реформ і реформ ціноутворення у напрямі переходу до екологічно-орієнтованої «зеленої» економіки, створення відповідної інфраструктури та підвищення зайнятості у трансформованих секторах економіки. Серед особливо важливих видів діяльності в плані сумарних вигод для економіки, екології та працевлаштування – підвищення енергоефективності будівель, впровадження відновлювальних джерел енергії, стабільний енергоефективний транспорт, сільське господарство та прісна вода. Ці сектори економіки можуть принести швидкі результати вже у середньостроковій перспективі. Крім того до «зеленої економіки» ГЗНК відносить ефективне використання матеріалів у виробничих процесах та утилізацію відходів.

Розвиваючи положення Глобального зеленого нового курсу, UNEP присвятив свою нову доповідь 2011 року «Назустріч «зеленій економіці»: шлях до сталого розвитку та викоріненню бідності» аргументації на користь інвестування 2% світового ВВП в «озеленення» десяти найважливіших секторів економіки з метою істотної зміни характеру розвитку та спрямування потоків державних і приватних інвестицій на ефективне використання ресурсів та зменшення викидів парникових газів. Підкреслюється, що за десятиріччя, коли нові багатства створювалися за домінування моделі «коричневої» економіки, суспільство не вирішило таких проблем як соціальна маргіналізація та виснаження ресурсів і все ще далеке від досягнення Цілей розвитку тисячоліття. Сталість залишається найважливішою довгостроковою метою, але для її досягнення необхідно зробити нашу економіку «зеленою».

В «зеленій» економіці зростання доходів і зайнятості забезпечується державними та приватними інвестиціями у ті заходи і проекти, які сприяють зменшенню викидів вуглецю та забруднення, підвищують ефективність використання енергії і ресурсів, працюють на упередження втрати біорізномаяття та екосистемних послуг. Ці інвестиції необхідно каталізувати та підтримувати шляхом цільових державних видатків, субсидій і стимулів для сприяння розвитку зелених секторів, розвитку ринків для зелених технологій та інновацій, удосконалення регуляторної політики та потоків фінансової допомоги, переходу до «зелених» державних закупівель. За оцінками UNEP, потреба у щорічному фінансуванні на «озеленення» світової економіки складає від 1,05 до 2,59 трлн. дол. США, що становить менш як 1/10 всіх річних світових інвестицій (світового валового нагромадження основного капіталу, який становив у 2009 році 22% від світового ВВП). Прийняття країнами зобов'язань щодо інвестування 2% від ВВП у розвиток зелених технологій, ресурсну ефективність, відновлювані джерела енергії, сталий транспорт, енергоефективні будівлі, збереження екосистем забезпечить зміну

фундаментальних засад моделі економічного розвитку: від кількісного зростання за будь-яку ціну до якісного зростання, підпорядкованого довгостроковим цілям збереження ресурсів планети.

3

Бізнес-ініціативи щодо розвитку зеленої економіки. В світі велика кількість компаній робили і роблять значні кроки в напрямі сталого виробництва. Так, 200 найбільших світових компаній об'єднались у світову бізнес-раду зі сталого розвитку (WBCSD), яка фінансує наукові дослідження у сфері зеленого бізнесу, представляє інтереси бізнес-структур на міжнародних форумах, організовує різноманітні заходи (конференції, семінари, зустрічі тощо). Компанії, що розробили та слідуєть екостратегіям, об'єднує бажання успішно розвиватись у майбутньому, коли ресурси планети будуть значно більш обмежені, ніж зараз. Бізнес-рада визначила сім напрямів дій, які може використати бізнес для покращання своєї еко-ефективності:

- зменшити інтенсивність використання матеріалів,
- зменшити енергоінтенсивність,
- зменшити дисперсію токсичних субстанцій,
- збільшити рециклінг (поворотність) ресурсів,
- максимізувати використання відновлюваних джерел енергії,
- подовжити термін використання продукції,
- підвищити інтенсивність надання послуг.

Одним з останніх проектів бізнес-ради стала ініціатива Партнерства заради низьковуглецевого технологічного розвитку (The Low Carbon Technology Partnerships Initiative – LCTPi). Вона відповідає головній цілі щодо кліматичних змін – утримання потепління клімату в межах 2 оС за рахунок наступних заходів: трансформування енергетичного сектору, промисловості, сільського та лісового господарства в напрямі зменшення викидів парникових газів в процесі здійснення основної діяльності. Головне завдання ініціативи – відкрити можливості на глобальному рівні для запровадження сучасних технологій у виробництво та створити умови для розробки нових технологій, що відповідають сучасним викликам в контексті стійкого розвитку.

У 2017 р., за експертними оцінками, понад 45 % від усіх світових «зелених» інвестицій припадало на проекти з підвищення енергоефективності. Зокрема, програма енергоефективності Китаю протягом найближчих 4 років передбачає інвестиції у розмірі 15 млрд. дол. США, а Японія у 2018 р. (порівняно з попереднім роком) збільшила фінансування відновлюваної енергетики на 20 %. Впродовж 2013 р. Румунія вклала у розвиток вітроенергетики понад 1,5 млрд. євро.

За підсумками 2019 року **електростанції**, що працюють на поновлюваних джерелах енергії, вперше обійшли атомні електростанції за обсягом виробництва енергії в світі. Поновлювані джерела енергії продовжували демонструвати рекордне зростання і забезпечили більшу частину приросту попиту (41%) серед первинних енергоресурсів. При цьому рівень вироблення енергії ВДЕ вперше перевищував її виробництво атомними станціями.

Зазначається, що в минулому році вироблення електрики на основі "зелених" джерел зросло на 13,7 процентних пункту і становила 2805,5 терават-годин. При цьому виробництво на АЕС зросло на 3,5 п.п. до 2796 терават-годин. Частка ВДЕ у виробництві електроенергії становила 10,4%, що вперше перевищило показник атомних станцій.

Незважаючи на успіхи і досягнення світової економіки, все більш потребується значна кількість ресурсів, що виходить за межі можливостей нашої планети. Якщо потреби людства до планети продовжуватиме зростати такими темпами, то до 2030 року знадобиться еквівалент двох планет для підтримки сучасної життєдіяльності, а до 2050 року – 2,8 планети.

Тема 10: РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Питання для обговорення

1. Нормативно-законодавча база переходу України до сталого розвитку.
2. Аналіз пропозицій щодо Концепцій сталого розвитку України.
3. Долученість України до реалізації цілей сталого розвитку.

Питання для самостійного опрацювання

1. Зелені ініціативи України.
2. Проєкт «Європейський зелений курс: можливості та загрози для України».

Опорний конспект

1. Законодавче забезпечення впровадження концепції сталого розвитку в Україні.
2. Перехід вітчизняних підприємств на засади сталого розвитку.
3. Індикатори сталого розвитку в Україні.

1

Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях до сталого розвитку ще на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., підписавши Декларацію з навколишнього середовища і розвитку та Порядок денний на XXI століття.

З того часу в Україні на виконання рішень Конференції ООН 1992 року вживалися певні заходи, проте значною ефективністю та результативністю вони не відзначилися.

Зокрема, в Україні не була прийнята Стратегія сталого розвитку. Неодноразові спроби затвердити на законодавчому рівні Концепцію сталого розвитку країни не увінчалися успіхом. Не були прийняті:

- законопроект «Про Концепцію сталого розвитку України» № 3234 від 25.04.2001;
- законопроект «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» № 3234-1 від 19.12.2001;
- проект Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» № 5749 від 02.07.2004;
- проект Концепції переходу України до сталого розвитку, який був розроблений Національною Академією Наук України у 2012 році та направлений до Кабінету Міністрів України.

Неефективною виявилася діяльність Національної комісії сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України (створена згідно постанови Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 р. № 1123) та Національної ради зі сталого розвитку при Президентові України (створена згідно Указу Президента України від 4 лютого 2003 р. № 76), одним із завдань яких було

вироблення пропозицій щодо національної стратегії переходу України на принципи сталого розвитку.

Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 – 2015 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 634 від 26 квітня 2003 р. була відмінена у 2011 році під час скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм, незважаючи на важливість своїх завдань, таких як: впровадження моделей збалансованого виробництва і споживання, спрямованих на забезпечення життєдіяльності людини, охорона і раціональне використання природних ресурсів, оптимізація ресурсної бази економічного та соціального розвитку.

Позитивним є те, що, незважаючи на відсутність стратегії сталого розвитку, деякі стратегічні та програмні документи спрямовані на впровадження принципів сталого розвитку. Також, розвивається спрямованість на екологізацію економіки. Про це свідчать, наприклад: Стратегія державної екологічної політики України на період до 2020 року, Транспортна стратегія України на період до 2020 року, Державна програма розвитку внутрішнього виробництва, Державна цільова економічна програма розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року та ін., а також проект Концепції державної політики розвитку «зеленої» економіки до 2020 року та проект Концепції впровадження в Україні більш чистого виробництва.

Суттєвим є видання указу Президента України (В.Зеленського) №722/2019 від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Згідно указу Україна має забезпечувати дотримання наступних Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року:

- 1) подолання бідності;
- 2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- 3) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;
- 4) забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
- 5) забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат;
- 6) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
- 7) забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
- 8) сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
- 9) створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;
- 10) скорочення нерівності;
- 11) забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;
- 12) забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;

13) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;

14) збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;

15) захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;

16) сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях;

17) зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

2

Уся діяльність вітчизняних компаній зі сталого розвитку відображається у відповідних так званих нефінансових звітах.

У країнах ЄС, Азії, Україні сьогодні існують директиви та регуляторні акти для великих компаній з розкриття нефінансових показників в своїх щорічних звітах.

Нефінансова звітність – це звіти компаній, де відображені нефінансові показники, а саме показники з корпоративної соціальної відповідальності, або ESG показники (екологічні, соціальні та управлінські).

Часто ці звіти називають звітами зі сталого розвитку, або корпоративної соціальної відповідальності. Близько 78% компаній у світі готують нефінансові звіти (дослідження Інституту відповідальності інвесторів). Додатково, все більше компаній (40% на міжнародній арені) почали включати нефінансові показники в щорічні звіти. Останній тренд – інтегрована звітність, за якою майбутнє, на думку експертів. Інтегрований звіт надає фінансову і нефінансову інформацію, її стратегію та досягнення, стиль управління (з економічної та соціальної точки зору), підкреслюючи зв'язок між цими аспектами в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоду

У рамках гармонізації українського законодавства із європейським, у 2019 році вперше великі компанії України мали готувати звіт про управління за 2018 рік. Це втричі підвищило кількість звітів в Україні серед ТОП-100 великих компаній, але проблема в тому, що в цілому звіт про управління "спустили" на бухгалтерію – для галочки і виконання норми регулятора.

Такий підхід суттєво відмінний від європейського підходу, де нефінансові звіти готуються із залученням топ-менеджерів, комунікуються ними серед співробітників та зовнішніх стейкхолдерів, більше того штрафи за невключення нефінансових показників у щорічні звіти також йдуть на топ-менеджера.

Для соціально відповідальних компаній нефінансові звіти – це пошук сенсу і інструмент для того, щоб:

– продемонструвати місію компанії;

– показати співробітникам, в якій компанії вони працюють, інвесторам - в яку компанію вони інвестують, а партнерам - з ким вони працюють;

– налагодити діалог із громадськими організаціями та місцевими громадами.

Українські компанії також починають шукати сенс в звітності, переходячи від просто оприлюднення показників до концептуальних питань.

Звіт компанії – це репутація, підвищення довіри, це інвестиції, тому що інвестори готові зменшувати відсотки в тому числі і завдяки звіту. Враховуючи переваги звітності, для підготовки звіту міжнародні компанії не просто збирають статистичні показники, наприклад проведено 4 круглі столи, а показують свій вплив, для чого і чому ці столи проводились, якого результату досягли і як це впливає на стейкхолдерів.

Українські компанії також поступово переходять до більш свідомої звітності. Серед компаній, які готують звіти – і державні (напр. Енергоатом), і приватні (напр. Астарта, Нова пошта, Ашан, Соса Сола), серед яких більшість це компанії із залученням іноземного капіталу.

Якщо говорити про ESG показники звітності, то лідирують екологічні питання - 95% компаній мають порівнювальні метрики, а 67% ставлять вимірювані цілі. У соціальних питаннях 86% компаній пропонують соціальні метрики, де здебільшого розкривають показник травм та нещасних випадків, і 40% компаній ставлять цілі.

Ще один з трендів – це звітування за Цілями сталого розвитку. Тут ще потрібно змінювати підходи, але здебільшого компанії пишуть про всі 17 цілей, і що вони роблять для їх досягнення.

3

На початку тисячоліття Україна демонструвала відносно стійке економічне зростання, що сприяло покращенню соціальної ситуації в країні та справило позитивний вплив на досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ). У середньому темп приросту ВВП протягом 2000–2007 років становив близько 7,5%. За цей період ВВП України збільшився майже на 80%, а продуктивність праці – майже на 70%. Водночас позитивний економічний та соціальний поступ відбувався за умов формування в Україні сировинно орієнтованої експортної моделі розвитку, яка спиралася на конкурентні переваги, що виникали значною мірою завдяки дешевизні енергетичних і трудових ресурсів. Це створювало певну ілюзію конкурентоспроможності національної економіки й успішності відповідної моделі конкуренції, зумовлюючи зволікання з подоланням ключових системних диспропорцій та здійсненням структурних перетворень.

Відсутність адекватної позиції у міжнародному розподілі праці посилювала залежність України від коливань міжнародної економічної кон'юнктури.

Нераціональна структура експорту (переважно сировинного характеру та з низькою часткою доданої вартості) негативно впливала на динаміку економічного зростання.

Відсутність послідовної політики щодо опанування сучасних чинників конкурентоспроможності зумовила жорстку реакцію економіки України на світову фінансову кризу 2008–2009 років і рекордну за показниками глибину провалу першої хвилі кризи у 2009 році.

Відновлення зростання з 2010 року відбулося, передусім, під впливом поживлення на зовнішніх ринках. У 2010 році експорт товарів з України зріс на 29,6% (за даними Держстату), в тому числі за рахунок цінового фактора – на 26,0%, що було забезпечено післякризовим відновленням світової економіки. Так, найвищу позитивну динаміку в промисловості продемонстрували машинобудування, хімічна та нафтохімічна промисловість і металургія. Водночас відновлення зростання не супроводжувалося позитивними зрушеннями у структурі виробництва, про що свідчило продовження інвестиційної кризи.

Таким чином, у економічній ситуації в Україні переважали тенденції до відновлення основних рис докризової економічної моделі, якій були притаманні високий рівень відкритості національної економіки та вразливість до коливань кон'юнктури міжнародних ринків. Україна постала перед необхідністю зміни ідеології економічного зростання. Сировинна експортоорієнтована, «староіндустріальна» модель економіки дедалі більше давала збої через нестабільність і фактичне згорання зовнішніх ринків. Уповільнення темпів зростання світової економіки спричинило звуження попиту на світових ринках і негативно вплинуло на експортоорієнтовані галузі промисловості України. Наслідки збройного конфлікту на сході країни, невизначеність напрямів розвитку та несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура стали основними чинниками другої хвилі економічного спаду та зменшення обсягів виробництва, зокрема в металургії та у деяких експортоорієнтованих сегментах машинобудування.

Наразі необхідним є розв'язання проблем, що гальмують економічне зростання в Україні, та створення системи «драйверів» прискорення економічного розвитку й забезпечення змін у його якості. Саме визначення завдань ЦСР може слугувати імпульсом для подальшого сталого розвитку країни.

Стан досягнення ЦРТ протягом 2010–2020 років. Будуючи державу та впроваджуючи нові інструменти ринкового регулювання соціально-економічних процесів, Україна потребувала чітко визначеної та прийнятної для суспільства стратегії досягнення цілей розвитку. За роки незалежності в економіці країни відбулися суттєві зміни, що вимагали застосування нових підходів до системи стратегічного планування. Після адаптації ЦРТ для України у 2003 році почали відбуватися зміни у підходах до планування та моніторингу розвитку. Підсумовуючи прогрес України на шляху досягнення ЦРТ, можна відмітити певні позитивні зрушення до 2013 року, які було, однак, еліміновано подіями останніх років.

Визначення національних ЦСР для досягнення до 2030 року. Протягом 2016 року інклюзивний процес визначення завдань ЦСР відбувався за чотирма напрямками: справедливий соціальний розвиток; стале економічне зростання та зайнятість; ефективне управління; екологічна рівновага та розбудова стійкості.

Суспільне бачення розвитку України до 2030 року охоплює такі орієнтири для досягнення, як добробут та здоров'я населення, що забезпечуватимуться інноваційним розвитком економіки, побудованим на сталому використанні природних ресурсів. У структурі експорту передбачаються зміни, спрямовані на перехід від сировини та продуктів

первинної переробки до продуктів та послуг з високим ступенем доданої вартості. Економічне зростання буде ґрунтуватися на моделі «зеленої» економіки. Завдяки заходам із енергозбереження та застосуванню енергоефективних практик суттєво має знизитися енергоємність валового внутрішнього продукту. Частка виробництва екологічно чистої енергії неухильно зростатиме, витісняючи, перш за все, традиційні технології, що дозволить суттєво зменшити викиди парникових газів у атмосферу. Це сприятиме покращенню якості життя населення без шкоди довкіллю і стане вагомим чинником зростання тривалості життя.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Ярема О. Економіка сталого розвитку: конспект лекцій. Львів: ЛНУ ім. І.Франка. 2020. 175 с.
2. Стратегія сталого розвитку: Підручник. За редакцією професора В.М.Боголюбова. К.: ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с.
3. Гречко Т.К. та ін. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 264 с.
4. Клименко М.О., Клименко О.М., Клименко Л.В. Сталий розвиток місцевих громад: підручник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 296 с.
5. Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник. К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. 109 с.
6. Садовенко А., Масловська Л., Серета В., Тимочко Т. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник. 2 вид. К.; 2011. 392 с.
7. Основи стійкого розвитку. Навч. посібник / За ред. Л.Г. Мельника, Суми: Університетська книга, 2016. 654 с.

Допоміжна

1. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». URL : file:///C:/Users/yarin/Downloads/SDG%20leaflet%20ukr_F.pdf
2. Указ президента України №722/2019 Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
3. Progress towards the Sustainable Development Goals. Report of the Secretary-General US. URL : <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2020/secretary-general-sdg-report-2020--EN.pdf>
4. Посібник для досягнення Цілей сталого розвитку в сфері бізнесу. URL : http://sdg.org.ua/images/Compass_Guide_2015_ukr_web_1.pdf
5. Yashchyshyna I., Svider O., Kushnir O., Konovalova M. Corporate social responsibility of the enterprise: shortcomings and social effects for Ukrainian society. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2020. (1). P. 152-157. URL : <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85081951422&origin=resultlist>.
6. Ящишина І. В. Прикладні аспекти сталого розвитку компанії. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки. Випуск 2 (61), 2021. С.74-80.

Рекомендовані джерела інформації

1. Законодавчі та нормативно-правові документи. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Economics E-journal. URL: <http://www.economics-ejournal.org/>
3. Наукова періодика України // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/>
5. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
6. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html